

<http://ui.ac.ir/en>

Strategic Research on Social Problems in Iran
E-ISSN: 2645-7539
Vol. 10, Issue 1, No.32, Spring 2021, pp. 71-98
Received: 29.07.2020 Accepted: 04.07.2021

Research Paper

**Women's Perceived Understanding of Issues in the Domain of Family:
A Case Study of Women in Fasa, Iran**

Zahra Mirhosseini *

Assistant Professor, Department of Women and Family Studies, Faculty of Social Sciences and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran
z.mirhosseini@alzahra.ac.ir

Zahra Koohpeyma Ronizi

MA in Women's Studies, Department of Women and Family Studies, Faculty of Social Sciences and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran
z66koohpeyma@gmail.com

Introduction:

Nowadays, families face a spectrum of social harms and issues that influence their lives significantly and require to be identified. For this purpose, the current study aimed at analyzing women's perceived understanding of family harms and hearing their accounts of family issues and harms. That is because women in many cases gain a deeper understanding of the issues and challenges in the family life and the changes occurring there since they play a pivotal role within families and establish interactions and relations with other members of the family. On the other hand, the informal social networks where women are members and their social bonds to women's groups make it possible for them to share their daily experiences and accumulate a plethora of women's experiences and interpretations of issues in daily lives, particularly regarding the family life. In many cases, such experiences involve interpretations that can be valuable in understanding family harms and social issues.

Materials and Methods:

The current study was conducted using a qualitative and phenomenological methodology. The data were collected using semi-structured in-depth interviews with 17 women (aged 18-65 years old) in Fasa, which had been selected according to the purposive sampling technique. The semi-structured interview refers to a flexible interview in which questions are designed based on the main questions of a particular study. In the current study, the research questions were formulated based on the following major questions:

- How do the participants understand and describe issues in the domain of family?
- What are the most important issues for women according to the participants?
- How do women face family issues?
- How do the female participants classify and categorize family issues?
- Which factors are mentioned by the female participants

as the background factors in the emergence of social issues?

Each participant who took part in the study was completely aware of the process of research and interviews. To obtain their consent, the research study including its goals, questions, the manner of participating, and the process of interviews was explained to all of the participants.

In the current study, the Colaizzi's method was used for data analysis. Thus, the audio files obtained from each interview session were transcribed and coded in a textual format. The extraction of concepts aimed to collect the participants' significant statements related to the topic of the study and special care was taken so that these statements can be collected with similar valuation and free from repetition and overlap. After the first stage was over, themes and categories were extracted by comparing and merging or eliminating early concepts, and the process of data analysis was conducted.

*Corresponding author

Mirhosseini, Z., Zahra Koohpeyma Ronizi, Z. (2021). Women's perceived understanding of issues in the domain of family: A case study of women in fasa, iran. *Strategic Research on Social Problems in Iran University of Isfahan*, 10(1), 71-98.

2645-7539 / © 2021 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/srsp.2021.124148.1586>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221453.1400.10.1.5.5>

Discussion of Results and Conclusions:

Based on the results of the study, two types of harms in the form of "content harms" and "structural harms" were identified and classified. Content harms, which mostly deal with the relationships inside a family and between family members, include three major categories in the form of "the formation of solitude chrysalis and individualized worlds", "generalized parenting and increasing child-centeredness", and "constant disagreements and conflicts in the family". In addition, the second type that refers to external aspects of a family named "structural harms" has been classified in the form of three major categories. These categories include "changes in family values and beliefs as the changes and developments in the family institutions", "the spillover of social harms to families", and "challenges related to social welfare". Altogether, it seems that harms and issues within the family include a wide spectrum of social issues. Though these harms have been classified in the current study into two groups called content and structural harms, many of them are so complicated and intertwined that it seems they originate from one another and create a cycle of harm and social issues. They can be interpreted and assigned meaning based on their cultural environments and backgrounds, and the reduction and prevention of such harms require that those backgrounds be taken into consideration.

Keywords: Family, Women, Social Problems, Economic Issues, Qualitative Studies.

References:

- Ahmadi, Kh., Khodadadi, Gh. R., Anisi, J., & Abdolmohammadi, E. (2011). Problems of families with disabled children. *Journal of Military Medicine*, 13 (1), 49-52.
- Alcock, P., May, M., & Rowlingson, K. (2008). *The student's companion to social policy*. Tehran: Emam Sadegh University Press (in Persian).
- Alimondegari, M., & Razeghi Nasrabad, H. (2017). Economic factors affecting couples' decision for divorce: the case of Tehran city. *Women Studies*, 7 (3), 109-145 (in Persian).
- Azad, A. T., Zand, M., & Khazaei, M. (2000). Study of social and cultural developments during the three generations of Tehrani family with emphasis on comparing rituals, customs and supportive functions. *Journal of Social Sciences Letter*, 16 (16), 3-29 (in Persian).
- Balakhani, G., & Maleki, A. (2017). Study of emergence of individualism in the family (case study: Tehran citizens). *Women's Strategic Studies*, 20 (77), 7-34 (in Persian).
- Baqeri, S., Zarean, M., & Barzegar, K. (2019). Family policy; models of the family-state relationship. *Journal of Islam and Social Sciences*, 11 (21), 135-152 (in Persian).
- Creswell, J.W., and Poth, C.N. (2007) *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. London: Sage publications.
- Ebrahimi, F., Zadehmohammadi, A., & Panaghi, L. (2020). Effectiveness of unity-oriented psychology based training on loneliness and death anxiety among women at empty nest stage. *Aging Psychology*, 5 (4), 275-288 (in Persian).
- Eshaghi, M., & Shbani, M. (2019). The realm of woman's freedom after marriage. *Women's Strategic Studies*, 21 (84), 133-151 (in Persian).
- Farahmand, M., Khorram Poor, Y., Parsaeieian, Z., & Mandegari, F. (2014). The effect of modernization components in the kinship support of Yazd families. *Journal of Iranian Cultural Research*, 7 (3), 149-177 (in Persian).
- Fatemi, D., Rahimi, A., Saadati, M., & Abbaszadeh, M. (2016). The survey of family's role in delinquency of teenagers (case study: Zanjan city's teenagers). *Strategic Research on Social Problems in Iran University of Isfahan*, 5 (3), 35-50 (in Persian).
- Firoyzjaeiyan, A., & Ramezani, S. (2019). The pathology of youth individualism in Iranian families from the perspective of experts. *Policewomen Studies Journal*, 13 (30), 28-44 (in Persian).
- Flick, U. (2006). *An introduction to qualitative research*. Tehran: Ney Publication (in Persian).
- Ganeerid, M. A., & Ozlatimoghaddam, F. (2010). Critical review of diagnoses and policies in family and marriage issues. *Journal of social problems of Iran*, 1 (7), 161-193 (in Persian).
- Hashemzadeh, S. (2019). The effects of consumerism on individual ethical identity, relying on the Iranian style of life. *Quarterly Journal of Extension in Ethics*, 8 (32), 147-166 (in Persian).
- Jamshidiha, G., & Hamidi, N. (2007). Female experience of war. *Women in Development and Politics*, 5 (2), 81-108 (in Persian).
- Kornblum, W., Julian, J., & Smith, C. D. (2012). *Social problems*. New York: Pearson.
- Kyung- Sup, C., & Min Young, S. (2010). The stranded individualizer under compressed modernity: South Korean women in individualization without individualism. *The British Journal of Sociology*, 61 (3), 539-564
- Lichter, D. T. (2007). Family structure and poverty in the United States. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 1 (1), 1-4.
- Loseke, L. R. (2004). *Thinking about social problems: an introduction to constructionist perspectives*. Tehran: Amirkabir Publication (in Persian).
- Mahdiyar, F., Khayyer, M., & Hosseini, S. (2017). Comparison between empty nest syndrome in parents, before and after their child(ren) left home. *Knowledge & Research in Applied Psychology*, 15 (58), 17-29 (in Persian).
- Mirhosseini, Z., & Ebrahimi, M. (2019). Study of life experience of children and adolescents in families with incarcerated parent. *Journal of Iranian Social Studies*, 13 (1), 133-153 (in Persian).
- Moeidfard, S. (2006). *Sociology of Iranian social issues*. Hamedan: Noorelm Publication (in Persian).
- Mooney, L. A., Knox, D., & Schacht, C. (2016). *Understanding social problems*. Cengage learning.
- Musick, K., & Mare, R. D. (2004). Family structure, intergenerational mobility, and the reproduction of poverty: evidence for increasing

- polarization?. *Demography*, 41 (4), 629-648.
- Nilforooshan, P., Adedi, M., R., & Ahmadi, S., A. (2014). *Family Pathology classification and assessment*. University of Isfahan Press (in Persian).
- Rubington, E., & Weinberg, M. (2004). *The study of social problems: seven perspectives*. Tehran: University of Tehran press (in Persian).
- Sadeghi Fasaee, S., & Erfanmanesh, I. (2013). Social analysis of Modernization Impacts on Iranian Families and the Necessity of Planning an Iranian-Islamic Example. *Journal of Woman in Culture Arts*, 5 (1), 63-84 (in Persian).
- Sadeghi S., & Moghaddam S. (2013). A qualitative study on how women perceived their social problems. *Refahj*, 13 (49), 309-346 (in Persian).
- Safiri, K., Gabbarnejad, S., & Hatami, A. (2015). A study of the amount of conflict between work and family roles among women (police and teacher) and factors affecting it. *Social Development and Welfare Planning*, 7 (24), 1-45 (in Persian).
- Sarokhani, B. (2005). Woman, power and family: A study of the position of women in the pyramid of power in the family. *Women in Development and Politics*, 3 (2), 1-4 (in Persian).
- Yazdani, A., & Dousti, S. (2015). Emerging forms of Family in Iran and its Challenges. *Research Journal on Social Work*, 2 (6), 75-101 (in Persian).
- Zahedi Asl, M. (2009). *Introduction of social work*. Tehran: Allameh Tabatabaei University Press (in Persian).
- Zahedi, M., Nayebi, H., Danesh, P., & Nazoktabar, H. (2013). Sociological explanation the impact of Modernization process on Family Structure. *Women's Strategic Studies*, 16 (61), 97-148 (in Persian).
- Zahedi, M., Nayebi, H., Danesh, P., & Nazoktabar, H. (2015). The impact of modernization process on the emergence of new problems in the family (a comparison of rural and urban areas in Mazandaran Province). *Refahj*, 15 (56), 7-37 (in Persian).

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران
سال دهم، شماره پیاپی (۳۲)، شماره اول، بهار ۱۴۰۰، ص ۷۱-۹۸
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۱۳

واکاوی فهم ادراک‌شده زنان از آسیب‌های حوزه خانواده (مورد مطالعه: زنان شهر فسا)

مقاله پژوهشی

زهرا میرحسینی ، استادیار، گروه مطالعات زنان و خانواده، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

z.mirhosseini@alzahra.ac.ir

زهرا کوه‌پیما رونیزی، کارشناسی ارشد مطالعات زنان و خانواده، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

z66koohpeyma@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با هدف واکاوی فهم ادراک‌شده زنان از آسیب‌های خانواده و با استفاده از روش کیفی انجام شده است؛ به این منظور، با ۱۷ زن ۱۸ تا ۶۵ ساله شهر فسا، که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شده است. براساس نتایج پژوهش، در مجموع، دو گونه «آسیب‌های محتوایی» و «آسیب‌های ساختاری» دسته‌بندی و شناسایی شده است. آسیب‌های محتوایی، که بیشتر بر بعد روابط درونی خانواده و میان اعضا تأکید دارد، شامل سه مقوله اصلی «شکل‌گیری پبله‌های تنهایی و دنیای فردی شده»، «والدگری تعمیم‌یافته و فرزندمحوری فزاینده» و «اختلافات و ناسازگاری‌های مداوم و مزمن خانوادگی» است. علاوه بر این، گونه دوم، که بر جنبه‌های بیرونی خانواده اشاره دارد و با نام «آسیب‌های ساختاری» نام‌گذاری شده است، در قالب سه مقوله اصلی «تغییر ارزش‌ها و باورهای خانوادگی به‌منابۀ تغییر و تحولات نهاد خانواده»، «تسری آسیب‌های اجتماعی به درون خانواده‌ها» و «چالش‌های مرتبط با رفاه اجتماعی» دسته‌بندی شده است. گفتنی است با توجه به کیفی بودن پژوهش، پژوهشگران، به هیچ وجه، قصد تعمیم یافته‌های پژوهش را ندارند.

واژه‌های کلیدی: خانواده، زنان، آسیب‌های اجتماعی، مسائل اقتصادی، مطالعه کیفی

نویسنده مسؤول

میرحسینی، ز. و کوه‌پیما رونیزی، ز. (۱۴۰۰). «واکاوی فهم ادراک‌شده زنان از آسیب‌های حوزه خانواده (مورد مطالعه: زنان شهر فسا)». پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۱): ۷۱-۹۸.

2645-7539 / © 2021 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

مقدمه و بیان مسئله

امروزه، نتایج برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد جامعه با طیف گسترده‌ای از مسائل مانند افزایش آمار طلاق، سن ازدواج و مجرد قطعی، تأخیر در فرزندآوری، اعتیاد و فحشا، فاصله نسلی، انواع اختلافات و ناسازگاری‌های خانوادگی و مواردی مانند این مواجه شده است (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صادقی فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۲)؛ مسائلی که از نظر برخی پژوهشگران و صاحب‌نظران حوزه علوم اجتماعی، حیات اجتماعی خانواده‌ها را به مخاطره انداخته (آزاد ارمکی و همکاران، ۱۳۷۹؛ تنهایی و شکرپیگی، ۱۳۸۷) و موجب شده است در سطح خرد نیز زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی بیشتر افراد، متأثر از این مسائل و پیامدهای ناشی از آن، به چالش کشیده شود؛ موضوعی که در بسیاری از پژوهش‌ها از آن غفلت شده است و صدای کنشگران اجتماعی به‌عنوان کسانی که در حیطه زندگی خانوادگی به‌طور روزمره با این مسائل و آسیب‌ها درگیر هستند، کمتر شنیده شده و درک آنها از آسیب‌ها و مسائل موجود در خانواده و اولویت‌بندی و گونه‌شناسی آن مطالعه نشده است؛ موضوعی که مانع شناخت و فهم دقیق و عمیق آسیب‌ها و مسائل خانواده‌ها می‌شود.

به نظر می‌رسد واکاوی فهم زنان از آسیب‌ها و مسائل خانواده و درک معانی ذهنی آنها از این موضوع و مسائلی که از نظر آنها در خانواده، آسیب‌زا و چالش‌آفرین است، اهمیت و ضرورت ویژه‌ای دارد؛ زیرا زنان با توجه به نقش محوری در خانواده و تعاملات و ارتباطاتی که با سایر اعضای خانواده برقرار می‌کنند، در بسیاری از اوقات، بیشتر از سایر افراد از مسائل و چالش‌های زندگی خانوادگی و تغییرات و مسائل ایجادشده در آن آگاهی دارند. همچنین، وجود شبکه‌های اجتماعی غیررسمی، که زنان در آن عضویت دارند و اتصالات اجتماعی آنها به گروه‌های زنانه، موجب شده است زنان با به اشتراک گذاشتن تجربیات زندگی روزمره خویش نیز به انباشتی از تجربیات زنانه و تفسیری از مسائل زندگی روزمره به‌ویژه در زمینه خانوادگی دست یابند که در بسیاری از موارد،

دربدارنده تفسیرهای ارزشمندی در فهم آسیب‌ها و مسائل اجتماعی خانوادگی است؛ در حالی که در برخی موارد با وجود آگاهی و دانش زندگی روزمره، ممکن است روایت‌های زنان از پدیده‌ها و مسائل زندگی به‌علت تعریف نقش‌های حاشیه‌ای و حضور کمتر آنها در عرصه‌های عمومی و جایگاه مردان در تعریف و برساخت مسائل اجتماعی، ناگفته و ناشنیده باقی بماند و گاهی نیز به‌عنوان تجربیاتی بی‌ارزش و بدون ارجاع و استناد به آنها بی‌توجهی شود.

بنا بر آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد درک و تفسیر زنان از پدیده‌ها و وقایع زندگی، که بیشتر ناشی از تجربه زندگی روزمره و به اشتراک‌گذاری آن و تبادل اطلاعات و تعاملات اجتماعی است، بسیار مهم است و زوایای پنهان و ناگفته بسیاری از مسائل اجتماعی حوزه خانواده را آشکار می‌کند. درحقیقت، برای فهم و واکاوی مسائل اجتماعی حوزه خانواده، توجه به تجربیات زنان و مراجعه به روایت‌ها و درک و تفسیرهای آنها، با وجود گستردگی دامنه تفاوت‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی آنها، شباهت و انسجامی دارد که در دسته‌ای کلی و با نام تجربه زنانه و به‌عنوان پدیده‌ای ارزشمند و مستقل مطالعه و بررسی می‌شود (جمشیدی‌ها و حمیدی، ۱۳۸۶: ۸۵)؛ از این رو، موضوع این پژوهش، شناسایی و فهم مسائل حوزه خانواده و زمینه‌های شکل‌گیری آن، بنا بر روایت زنان است. اهمیت این پژوهش در این است که شنیدن روایت‌های زنان به شناسایی و فهم ابعاد پنهان و ناشناخته آسیب‌ها و مسائلی منجر می‌شود که خانواده‌ها در طول زندگی با آن مواجه هستند. علاوه بر این، نتایج این پژوهش، دسته‌بندی و سنخ‌شناسی از انواع مسائل و آسیب‌های مرتبط با خانواده را بنا بر روایت زنان و ورای آمارها و ارقام کمی و عددی ارائه می‌کند. درمجموع، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش‌های اصلی است که زنان مشارکت‌کننده در این پژوهش، آسیب و مسئله در خانواده را چگونه درک و معنا کرده، بنا بر تجربه زیسته خود، نحوه مواجهه با این آسیب‌ها را چگونه توصیف و دسته‌بندی می‌کنند.

اهداف پژوهش

این پژوهش با هدف شناسایی و فهم مسائل خانواده و زمینه‌های شکل‌گیری آن بنا بر روایت زنان انجام شده است و در بردارنده اهداف جزئی ذیل است:

- واکاوی فهم زنان مشارکت‌کننده از مفهوم آسیب در خانواده؛
- شناسایی انواع آسیب در خانواده بنا بر روایت مشارکت‌کنندگان و
- گونه‌شناسی و طبقه‌بندی آسیب‌ها در خانواده بنا بر روایت مشارکت‌کننده‌ها.

مروری بر پیشینه پژوهش

بررسی منابع و پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه خانواده نشان می‌دهد تاکنون، پژوهشگران گوناگونی به مسائل و آسیب‌های خانواده با رویکردهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی توجه کرده‌اند؛ با این حال، نکته جالب توجه این است که هر یک از پژوهشگران بنا بر رویکردی کوشیده‌اند برخی از جنبه‌های آسیب‌زا یا مسائل موجود در خانواده را بررسی کنند. علاوه بر این، در بسیاری از این پژوهش‌ها کمتر به استفاده از رویکردهای کیفی در شناسایی مسائل خانواده توجه شده است. در ادامه، با توجه به اهمیت مرور پیشینه پژوهش در دو بخش پژوهش‌های خارجی و داخلی، به برخی از این پژوهش‌ها اشاره شده است.

نتایج پژوهش کیونگ سوپ و مین یانگ (2010) با نام «بررسی تغییرات خانواده در کره جنوبی» نشان داد اهمیت خانواده در مقایسه با سایر نهادهای اجتماعی، بیشتر متأثر از جریان‌های مدرنیزاسیون است؛ از این‌رو، افزایش طلاق و کاهش نرخ باروری را در پی داشته است. علاوه بر این، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد خانواده هنوز برای زنان کره‌ای، نهاد ارزشمندی به شمار می‌رود (Kyung-Sup and. Min-Young, 2010: 558). لیچر¹ (2007) در پژوهشی با نام «ساختار خانواده

و فقر در ایالات متحده»، که با روش کتابخانه‌ای انجام شد، به این نتیجه دست یافت که رابطه محکمی میان ساختار خانواده و فقر در امریکا وجود دارد؛ به گونه‌ای که میزان فقر در خانواده‌های زن‌سرپرست، بیشتر از خانواده‌های دوسرپرست است؛ با این حال، آستانه فقر با اندازه خانواده، تعداد بزرگسالان و کودکان و سایر ساختارهای خانوادگی ارتباط دارد. میوسیک و مری² (2004) در پژوهشی با نام «ساختار خانواده تحرک بین نسلی، تولید فقر»، که با روش کمی انجام شد، به این نتیجه دست یافتند که ارتباط نزدیکی میان فقر و ساختار خانواده در سطح کلان وجود دارد؛ با این حال، فقر با توجه شرایط اقتصادی برون خانوادگی، متغیر است و از سالی به سالی دیگر تغییر می‌کند.

در پژوهش‌های داخلی نیز پژوهش‌های گوناگونی درباره آسیب‌های خانواده انجام شده است؛ با این حال، گفتنی است تا آنجا که در منابع معتبر بررسی شد، پژوهشی مشابه پژوهش حاضر وجود ندارد. در ادامه، برخی پژوهش‌های نزدیک به پژوهش حاضر به لحاظ موضوعی بررسی می‌شود.

زاهدی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با نام «فرایند نوسازی و ظهور مسائل جدید در خانواده»، که با روش پیمایشی و در جمعیت نمونه ۴۰۰ نفری انجام شد، به این نتیجه رسیدند که در نقاط روستایی، رابطه فرایند نوسازی و نگرش به طلاق و خیانت خانوادگی، معنی‌دار نبود؛ ولی در مناطق شهری، این رابطه معنادار بود؛ در حالی که ارتباطی بین فرایند نوسازی و اختلافات خانوادگی در مناطق شهری و روستایی نیز وجود ندارد. پژوهشگران در این پژوهش از مسائل اجتماعی خانواده به‌عنوان عوامل بازدارنده سرعت پیشرفت و توسعه جامعه نام برده‌اند.

نتایج پژوهش صادقی فسایی و عرفان‌منش (۱۳۹۲) با نام «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات مدرن‌شدن بر خانواده ایرانی و ضرورت تدوین الگوی ایرانی-اسلامی» نشان داد با وجود تأثیرات فرایند مدرنیته بر خانواده ایرانی در دوره معاصر، در

² Musick and Mare

¹ Lichter

جامعه‌شناختی و گاهی پزشکی و سلامت (میرحسینی و ابراهیمی، ۱۳۹۸؛ شجاعی، ۱۳۹۴؛ احمدی نوده و همکاران، ۱۳۹۰ و...).

در مجموع، مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد درباره‌ی شناسایی و فهم مسائل حوزه‌ی خانواده بنا بر روایت زنان، پژوهشی انجام نشده است؛ از این رو، با توجه به پژوهش‌های اندک این حوزه و لزوم شناسایی مسائل اجتماعی و آسیب‌های خانواده بنا بر رویکرد زنان، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان خانواده، و فهم روایت‌ها و درک و تصورات آنها از آسیب‌ها و مسائل موجود در خانواده، که از تجربیات زیسته‌ی زنان و تعاملات روزمره‌ی آنها با سایر اعضای خانواده حاصل می‌شود، و لزوم گونه‌شناسی این آسیب‌ها، پژوهش کیفی حاضر انجام شد.

چارچوب مفهومی پژوهش

تاکنون، تعریف‌های گوناگونی از مسائل اجتماعی ارائه شده است که از رویکردهای نظری صاحب‌نظران مختلف متأثر است؛ به‌عنوان مثال، نیزبت^۱ «مسئله اجتماعی را شیوه‌ای از رفتار تعریف می‌کند که بخش زیادی از افراد یک جامعه، آن را ناقص یک یا چند هنجار پذیرفته‌شده و عام جامعه بشناسند». نیزبت مسئله اجتماعی را دارای دو بعد عینی و ذهنی می‌داند. منظور از عینی، واقعی و قابل مشاهده و اندازه‌گیری بودن است. از نظر نیزبت، امری نابهنجار هرچند ناگوار باشد، زمانی به‌عنوان مسئله مطرح می‌شود که در خودآگاه بخش زیادی از افراد جامعه به‌عنوان یک معضل شناخته شود (مرتین و نیزبت به نقل از معیدفر، ۱۳۸۵: ۲۳۵). درواقع، مسائل اجتماعی به اموری اطلاق می‌شود که ما آنها را نگران‌کننده می‌دانیم و وقتی امری نگران‌کننده می‌شود که فراتر از عینیت، از طریق ادراکات ذهنی، آن را دریابیم (لوزیک^۲، ۱۳۸۳: ۲۷-۲۸).

مونی و همکاران (۲۰۱۴) مسئله اجتماعی را وضعیتی توصیف می‌کنند که در آن، بخشی از جامعه برای سایر اعضای

دهه‌های اخیر، منزلت خانواده و ارزش‌های مبتنی بر خانواده‌گرایی در بین خانواده‌ها و در جامعه ارتقا یافته است؛ به‌گونه‌ای که امروزه، نهاد خانواده در کنار دو نهاد اجتماعی دین و دولت، کانون اصلی سازماندهی اجتماعی محسوب می‌شود. درنهایت، در این پژوهش پیشنهاد شده است الگویی از خانواده طراحی شود که توان جذب مؤلفه‌های جدید متناسب با دگرگونی‌های اخیر را داشته باشد و با دو مؤلفه هویتی، یعنی دین و فرهنگ ملی در جامعه ایران نیز سازگار باشد.

صادقی فسایی و مقدم (۱۳۹۲) در پژوهشی با نام «مسئله‌شناسی زنان بنا بر روایت زنان»، که با هدف دستیابی و دسته‌بندی مسائل زنان بنا بر روایت خودشان و به روش کیفی و انجام‌دادن مصاحبه عمیق با ۵۴ زن ۱۹-۵۹ ساله در شهر تهران انجام شد، به این نتیجه دست یافتند که تنوع و گستردگی مسائل زنان از متغیرهایی مانند جنسیت، شغل، تحصیلات، وضعیت تأهل و وضعیت شغلی متأثر است که در فرایند زندگی روزمره و درک و تصور آنها از مسائل اجتماعی شکل می‌گیرد. علاوه بر این، نتایج این پژوهش، مسائل زنان را به دو بخش خصوصی و عمومی تقسیم کرده است. این پژوهش از آن نظر با پژوهش حاضر نزدیکی دارد که در آن کوشش شده است مسائل زنان، بنا بر روایت خودشان و با استفاده از روش کیفی شناسایی و دسته‌بندی شود. در پژوهش حاضر، علاوه بر انجام‌دادن پژوهشی کیفی و مصاحبه‌های عمیق با زنان مشارکت‌کننده، پژوهشگران بر آن بوده‌اند آسیب‌ها و مسائل «خانواده» را بنا بر روایت زنان شناسایی و دسته‌بندی کنند.

علاوه بر پژوهش‌های مذکور، در بین پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه خانواده به برخی پژوهش‌ها می‌توان اشاره کرد که به‌صورت موضوعی، برخی جنبه‌های زندگی خانوادگی و آسیب‌های مربوط به آن را مطالعه کرده‌اند؛ مسائلی مانند سیاست‌گذاری‌ها درباره خانواده و ازدواج (قانع‌راد و عزلتی‌مقدم، ۱۳۸۹)، مسائل زنان در خانواده (ساروخانی، ۱۳۸۴؛ اسحاقی و شعبانی، ۱۳۹۸ و...) یا مسائل کودکان و نوجوان به‌صورت موضوعی یا در خانواده‌هایی خاص و با رویکردهای روان‌شناختی،

¹ Nisbet

² Loseke

غالب در تبیین مسائل اجتماعی بوده است. در این رویکرد، آنچه مهم است، ادراکات و معانی ذهنی است. در این رویکرد اعتقاد بر این است که ما با معانی و ادراکاتمان به جهان و مسائل اجتماعی واکنش نشان می‌دهیم. در نگرش سازه‌گرایانه اجتماعی، بیشتر توجهات معطوف به چگونگی مقوله‌بندی کنشگران از دنیای اطرافشان است؛ زیرا در این رویکرد، اعتقاد بر این است که ما جهان اطراف و مسائل اجتماعی مربوط به آن را با مقولات ذهنی مان درمی‌یابیم و بخشی از تجربه همه انسان‌ها مقوله‌بندی کردن است که در واقع، بخش گسترده‌ای از ادراکات و تصورات ما را می‌سازد. نکته مهم در این رویکرد، فرایند ادعاسازی است که محصول فعالیت ادعاسازان در متقاعد کردن مخاطبان یا مردم در پذیرش ادعای وجود مسائل اجتماعی و این موضوع است که مسائلی وجود دارد که برای حل آنها باید اقداماتی انجام داد (لوزیک، ۱۳۸۳: ۳۷-۴۶).

نکته مهم در پژوهش حاضر این است که با توجه به روش پژوهش و بنا بر سنت پژوهش کیفی، نویسندگان به هیچ وجه قصد نظریه‌آزمایی نداشته‌اند؛ بنابراین، پژوهش پیش رو، چارچوب نظریه ندارد؛ با این حال، به نظریات مرور شده به‌عنوان چارچوب‌های ارجاعی و استنادی در تمام مراحل از جمع‌آوری داده‌ها تا مرحله تجزیه و تحلیل یافته‌ها ارجاع داده و استناد شده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش کیفی و مطالعات پدیدارشناختی انجام شده است. در مطالعات پدیدارشناختی، شناخت و فهم از تجربه زیسته کنشگران به دست می‌آید. در این نوع پژوهش‌ها، پژوهشگر باید برای فهم تجربه‌های مشارکت‌کنندگان، تجربه‌های شخصی خود را نادیده بگیرد و تصورات قالبی خود را مهار کند (Creswell and Poth, 2007: 80).

جمعیت یا گروه آماری این پژوهش، شامل زنان ۱۸-۶۵ ساله ساکن شهر فسا است. علت تمرکز بر گروه سنی مذکور این است که بازه ۱۸-۶۵ ساله، بازه سنی فعالیت اجتماعی است. علاوه بر این، به نظر می‌رسد زنان در فرایند زندگی

جامعه مضر تلقی می‌شوند و نیازمند اقدام برای جبران است (Mooney et al., 2014: 3). کورنلام و جولیان (2012) نیز مسئله اجتماعی را امری مرتبط با کیفیت زندگی و ارزش‌ها تعریف می‌کنند و معتقدند، مسئله اجتماعی زمانی شکل می‌گیرد که بیشتر افراد یک جامعه به این باور برسند که شرایطی، کیفیت زندگی آنها و ارزش‌هایشان را تهدید می‌کند و برای جبران آن باید اقدامی کنند (Kornblum and Julian, 2012: 4).

درباره علل بروز و زمینه‌های شکل‌گیری مسائل اجتماعی نیز مطالعه مبانی نظری حوزه مسائل اجتماعی نشان می‌دهد تاکنون، نظریه‌پردازان مختلف، رویکردهای گوناگونی را از زمان ظهور جامعه‌شناسی در تبیین مسائل اجتماعی ارائه کرده‌اند که براساس زمینه‌های اجتماعی و چالش‌های عصر خویش مطرح شده بودند؛ رویکردهایی مانند برساخت‌گرایی اجتماعی^۱ یا سازه‌گرایی، رویکرد انتقادی^۲ و تضاد ارزش‌ها^۳، برچسب‌زنی^۴، کج‌رفتاری^۵، بی‌سازمانی اجتماعی^۶ و آسیب‌شناسی اجتماعی^۷ که هر یک از این رویکردها، تأکیدهای خاصی در تبیین مسائل اجتماعی دارد.

رویکرد تضاد ارزش‌ها، که به نوعی، رویکرد متقدم رویکرد انتقادی است، بر ارزش‌ها و منافع تأکید دارد؛ در حالی که رویکرد انتقادی به روابط طبقاتی و تضاد میان طبقات اجتماعی توجه می‌کند. در رویکرد بی‌سازمانی به مقررات و قوانین، در کج‌رفتاری به نقش‌ها و در برچسب‌زنی به واکنش‌های اجتماعی توجه می‌شود؛ در حالی که رویکرد آسیب‌شناسی اجتماعی، به اشخاص و هنجارهای اخلاقی و نقض آنها در تبیین مسائل اجتماعی توجه نشان داده است (راینگتن و واینبرگ^۸، ۱۳۸۳: ۲۷۷).

سازه‌گرایی اجتماعی از سال‌های ۱۹۸۵ تاکنون، رویکردی

¹ The Social Constructionist Perspective

² The Critical Perspective

³ Value Conflict

⁴ labeling

⁵ Deviant Behavior

⁶ Social Disorganization

⁷ Social Pathology

⁸ Rubington and Weienberg

پژوهشگر و مشارکت‌کننده شکل گرفت و براساس شرایط هر مصاحبه به مدت ۳۰ تا ۴۵ دقیقه ادامه داشت. تمامی مصاحبه‌ها با اجازه مشارکت‌کنندگان ضبط شد و به افراد اطمینان داده شد که کلیه اطلاعات آنها، محرمانه و تا پایان پژوهش در اختیار پژوهشگر محفوظ می‌ماند. مکان مصاحبه‌ها با هماهنگی پژوهشگر و مشارکت‌کننده تعیین و در بیشتر موارد با توجه به اعلام تمایل و خواست آنها، در منزل مشارکت‌کننده انجام شده است.

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته است. منظور از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، مصاحبه‌ای منعطف است که پرسش‌های آن براساس پرسش‌های محوری پژوهش، طراحی و از هر کدام از مشارکت‌کنندگان پرسیده می‌شود. در این پژوهش نیز پرسش‌ها مبتنی بر پرسش‌های محوری ذیل تدوین شده است:

- مشارکت‌کنندگان چه درک و توصیفی از مسائل حوزه خانواده دارند؟

- مهم‌ترین مسائل زنان از نظر مشارکت‌کنندگان چیست؟

- مواجهه زنان با مسائل خانواده چگونه است؟

- زنان مشارکت‌کننده، مسائل خانواده را چگونه دسته‌بندی و طبقه‌بندی می‌کنند؟

- زنان مشارکت‌کننده چه عوامل زمینه‌ای را در بروز مسائل اجتماعی مطرح می‌کنند؟

روش تحلیل داده‌ها

در فرایند تحلیل داده‌ها در این پژوهش از روش هفتگانه کلازی^۳ استفاده شده است. در مرحله اول، ابتدا پژوهشگر با بیان تجربه‌های شخصی خود از پدیده مورد مطالعه، تجربه‌های شخصی و برداشت‌های خود از پدیده را کنار می‌گذارد و در مراحل بعد می‌کوشد فهرستی از «اظهارات

روزمره و زندگی اجتماعی خویش، در این بازه سنی، بیشتر از هر دوران دیگری، تجربه مواجهه با مسائل و آسیب‌های اجتماعی را داشته باشند.

شیوه نمونه‌گیری و حجم نمونه

در این پژوهش از شیوه نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. در فرایند نمونه‌گیری کوشش شد در انتخاب نمونه‌ها بیشترین گوناگونی^۱ (کرسول، ۱۳۹۴: ۱۵۶) لحاظ شود و افراد مشارکت‌کننده، از بین گروه‌های مختلف زنان، شامل زنان متأهل و مجرد با سطح تحصیلات مختلف و وضعیت سنی و اشتغال متفاوت انتخاب شوند. آنچه در نمونه‌گیری هدفمند اهمیت دارد، انتخاب نمونه‌هایی است که «توصیفات غنی» از تجربه زیسته خویش درباره مسائل خانواده و ابعاد آن در اختیار پژوهشگر قرار دهد.

در مجموع، در این پژوهش با ۱۷ زن، مصاحبه‌های عمیق انجام شد. گفتنی است در مشارکت‌کننده ۱۵ اشباع داده حاصل شد؛ با این حال، برای اطمینان از اشباع داده‌ها دو مصاحبه دیگر نیز انجام شده است. منظور از اشباع داده‌ها، زمانی است که اطلاعات جدیدی از فرایند مصاحبه‌ها حاصل نشود (فلیک^۲، ۱۳۸۷: ۱۴۵-۱۴۷). هر یک از افراد مشارکت‌کننده با آگاهی از فرایند پژوهش و مصاحبه‌ها و با رضایت کامل در آن شرکت کردند و برای کسب رضایت درابتدا، شرحی از پژوهش، شامل اهداف، موضوع، پرسش‌ها و چگونگی مشارکت در پژوهش و فرایند مصاحبه‌ها و ... برای هر یک از زنان مشارکت‌کننده توضیح داده شد تا همگی به‌صورت داوطلبانه و با اعلام تمایل و رضایت کامل در مصاحبه‌ها شرکت کنند. بر این اساس، داده‌های این پژوهش با استفاده از ابزار مصاحبه‌های عمیق کیفی و نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد؛ مصاحبه‌هایی که براساس گفت‌وگوی همدلانه میان

¹ Maximum Variation

² Flick

³ Colaizzi

موضوع نشان داده می‌شود که توصیف ساختاری ارائه‌شده، تصویر درست و دقیقی از ویژگی‌های مشترک و پیوندهای ساختاری تجلی‌یافته در نمونه‌های گردآوری‌شده ترسیم می‌کند و به این پرسش‌ها پاسخ داده می‌شود که آیا توصیفات ارائه‌شده، تجربیات واقعی مشارکت‌کنندگان است و مصاحبه‌کننده بر آنها تأثیر نگذاشته است؟ آیا دست‌نوشته‌های مصاحبه، درست و دقیق است؟ آیا در تحلیل دست‌نوشته‌ها، نتیجه‌گیری‌هایی غیر از اظهارات مشارکت‌کننده‌ها وجود داشته است؟ آیا مصاحبه‌کننده، پدیده روشنی برای مطالعه داشته است که به‌طور مشخص و دقیق شرح داده باشد (Polkinghorn, 1989 به نقل از کرسول، ۱۳۹۴: ۲۶۳-۲۶۴).

با توجه به آنچه گفته شد، در این پژوهش با تعامل دائمی میان پژوهشگران، علاوه بر مرور مصاحبه‌ها و مطالعه دقیق دست‌نوشته‌ها، کدها، مقوله‌ها و مضامین استخراج‌شده، پاسخ به پرسش‌های مذکور به‌طور دائمی بررسی و اهداف پژوهش در تعاملات اولیه ارزیابی شد. علاوه بر این، با استفاده از کدگذاری‌های جداگانه و مقایسه و بررسی این کدها و مقولات توسط هر دو نویسنده کوشش شد تفسیر، تحلیل و نتیجه‌گیری دیگری غیر از آنچه ارائه شده است، در متن مصاحبه‌ها وجود نداشته باشد. درنهایت، برای افزایش اعتبار و روایی پژوهش در بخش گزارش یافته‌ها به نقل قول‌ها و روایت مشارکت‌کنندگان، ارجاع داده شده است.

سیمای مصاحبه‌شوندگان

افراد شرکت‌کننده در این پژوهش، ۱۷ زن ساکن شهر فسا بودند که در فاصله سنی ۱۸ تا ۶۵ سال قرار داشتند. از بین مشارکت‌کنندگان، هفت زن متأهل، چهار نفر مجرد، چهار نفر مطلقه و دو نفر همسر فوت‌شده بودند. در بین مشارکت‌کنندگان، دو نفر تحصیلات کارشناسی ارشد، هشت نفر کارشناسی، یک نفر فوق دیپلم، دو نفر دیپلم و چهار نفر زیر دیپلم داشتند. جدول ذیل، مشخصات مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد.

مهم^۱ غیرتکراری و غیرهمپوشان در مصاحبه‌ها را تهیه و پس از آن، در قالب «واحدهای معنایی»^۲ یا مضمون‌ها دسته‌بندی کند. پس از این مرحله، نوبت ارائه توصیفات زمینه‌ای، ساختاری و ترکیبی از تجربه مشارکت‌کنندگان درباره پدیده مد نظر است؛ در واقع، یعنی رسیدن به هدف غایی مطالعه پدیدارشناختی که به افراد می‌گوید مشارکت‌کنندگان در پژوهش، «چه چیزی» را و «چگونه» تجربه کرده‌اند (کرسول، ۱۳۹۴: ۱۹۳-۱۹۴). براساس آنچه گفته شد، در این پژوهش نیز از روش کلایزی برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است؛ به این صورت که پس از پایان هر مصاحبه، فایل‌های صوتی پیاده‌سازی و در قالب متنی کدگذاری شده است. چگونگی استخراج مفاهیم با هدف جمع‌آوری اظهارات مهم مشارکت‌کنندگان درباره موضوع پژوهش بود و توجه شد این اظهارات با ارزش‌گذاری یکسان و بدون تکرار و همپوشانی جمع‌آوری شود. بعد از پایان مرحله اول با مقایسه‌ها، ادغام یا حذف مفاهیم اولیه، مضامین و مقوله‌ها استخراج و فرایند تحلیل داده‌ها انجام شد.

اعتبار و پایایی پژوهش

در پژوهش کیفی، چگونگی دستیابی به اعتبار و پایایی پژوهش با پژوهش‌های کمی، متفاوت است. گوبا^۳ و لینکن^۴ (1985)، معیار اعتبار و پایایی در پژوهش کیفی را در چهار مقوله انتقال‌پذیری^۵، اطمینان‌پذیری^۶، تأییدپذیری^۷ و اتکاپذیری^۸ می‌دانند (Guba and Lincoln, 1985 به نقل از کرسول، ۱۳۹۴: ۲۴۷-۲۴۸). علاوه بر این، در پژوهش‌های پدیدارشناختی برای دستیابی به اعتبار و پایایی پژوهش، این

¹ Significant Statements

² Meaning Units

³ Guba

⁴ Lincoln

⁵ Transferability

⁶ Credibility

⁷ Confirmability

⁸ Dependability

جدول ۱- سیمای مشارکت‌کنندگان

Table 1- Participants' characteristics

ردیف	نام مستعار	سن	تاهل	تحصیلات	شغل
۱	زیور	۵۵	متاهل	فوق دیپلم	خانه‌دار
۲	سارا	۴۱	متاهل	کارشناسی ارشد	معلم
۳	فاطمه	۲۲	متاهل	کارشناسی	خانه‌دار
۴	نازنین	۲۶	مطلقه	زیر دیپلم	راننده آژانس
۵	مریم	۳۸	مطلقه	دیپلم	خانه‌دار
۶	عطیه	۳۷	مطلقه	زیر دیپلم	فروشنده مغازه
۷	مهتاب	۴۰	همسر فوت‌شده	دیپلم	خانه‌دار
۸	زینب	۵۱	همسر فوت‌شده	کارشناسی	کارمند
۹	مینا	۲۱	مجرد	کارشناسی	محصل
۱۰	الناز	۳۳	متاهل	کارشناسی	خانه‌دار
۱۱	سمانه	۲۹	مجرد	کارشناسی	منشی
۱۲	شهربانو	۳۰	مجرد	کارشناسی ارشد	کارمند
۱۳	لیلا	۳۰	متاهل	کارشناسی	خانه‌دار
۱۴	سیمین	۴۶	متاهل	زیر دیپلم	میوه‌چینی
۱۵	مژده	۲۹	مطلقه	زیر دیپلم	فروشنده مغازه
۱۶	ساناز	۲۷	متاهل	کارشناسی	خانه‌دار
۱۷	شیما	۲۷	مجرد	کارشناسی	کارمند

یافته‌ها

در این بخش، گزارش یافته‌های پژوهش ارائه می‌شود که حاصل تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های عمیق کیفی با ۱۷ زن مشارکت‌کننده است. پژوهشگران کوشیدند درک و توصیف زنان از مسائل حوزه خانواده، مهم‌ترین مسائل و آسیب‌ها در این حوزه و دسته‌بندی عوامل زمینه‌ای بروز مسائل اجتماعی در خانواده را بنا بر تجربه زیسته زنان مشارکت‌کننده، شناسایی و مقوله‌بندی کنند تا براساس آنچه ماهیت مطالعه پدیدارشناختی است، درکی از ماهیت و چستی پدیده مورد مطالعه و چگونگی و شرایط بروز و درک آن در تجربه زیسته مشارکت‌کنندگان به دست آورند.

معناشناسی مفهوم آسیب و مسئله در خانواده

نتیجه تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های عمیق کیفی درباره معناشناسی مفهوم آسیب و مسئله در خانواده، دربردارنده دو مقوله اصلی است که در ادامه بیان می‌شود:

آسیب، امری و رای توان و تحمل فردی

از نظر برخی زنان مشارکت‌کننده در این پژوهش، آسیب و مسئله در خانواده، شامل اموری است که اغلب به تنهایی نمی‌توان آنها را تحمل و حل کرد. درحقیقت، در تعریف مسائل حوزه خانواده، زنان، مسائل را اموری و رای توان، تحمل و ظرفیت‌های فردی خود توصیف می‌کنند. سارا، ۴۱ ساله متاهل دارای مدرک کارشناسی ارشد، می‌گوید:

«تو زندگی تا اونجایی که برای حل اتفاقات زندگی تمام تلاشمو کرده باشم و خودم از پس حلش برنیم، اینجا برام می‌شه یک مسئله».

عده‌ای نیز تمام‌شدن توان تحمل و صبر را نشانه به وجود آمدن مسئله در زندگی خود می‌دانستند. مریم، ۳۸ ساله مطلقه دارای مدرک دیپلم، می‌گوید:

«بعضی وقت‌ها آدم می‌تونه صبر کنه، می‌تونه اون چیز رو راحت پیش ببره، امید داشته باشه به آینده؛ ولی بعضی وقتا صبرت لبریز می‌شه..... دیگه به یه نقطه‌ای می‌رسی که مجبور می‌شی یه فکری برای زندگی بکنی».

داشتند، بیشتر در درون شبکه خانوادگی و در میان اعضای اصلی خانواده ممکن است اتفاق افتد؛ مسائلی که در بیشتر روایت‌ها مبتنی بر روابط خصوصی و درونی خانواده است و می‌تواند مصداق مسئله‌ای باشد که ورای توان و تحمل یا برهم‌زننده آرامش آنها درک و توصیف شود. این دسته از آسیب‌ها متأثر از ویژگی‌ها و بعد خانوار، معمولاً در روابط همسران و والدین و فرزندان آشکار می‌شود. مقوله‌های اصلی توصیف‌کننده آسیب‌های محتوایی خانواده، عبارت است از: «شکل‌گیری پبله‌های تنهایی و دنیای فردی شده»، «والدگری تعمیم‌یافته و فرزندمحوری فراینده» و «اختلافات و ناسازگاری‌های مداوم و مزمن خانوادگی» که در ادامه توضیح داده می‌شود.

شکل‌گیری پبله‌های تنهایی و دنیای فردی شده

تحلیل مصاحبه‌های عمیق کیفی نشان می‌دهد مشارکت‌کنندگان، یکی از مهم‌ترین مسائل و مشکلات موجود در خانواده را اموری می‌دانند که در چهار مفهوم «خودمحوری و گسست عاطفی»، «سیطره فضای مجازی بر زندگی خانوادگی»، «روزمرگی به مثابه مخاطره زندگی خانوادگی» و «انفصال از شبکه‌های خانوادگی» قابل دسته‌بندی است و با نام «شکل‌گیری پبله‌های تنهایی و دنیای فردی شده»، مقوله‌بندی و تفسیر شده است؛ یافته‌ای که با توجه به جمعیت آماری پژوهش، یافته‌ای جالب توجه است.

- خودمحوری و گسست عاطفی

یکی از مسائلی که زنان به‌عنوان آسیب حوزه خانواده بدان توجه نشان داده‌اند، گسست عاطفی و توجه بیش از حد اعضا به خواسته‌های فردی و نادیده‌گرفتن سایر اعضا در خانواده است که طیف وسیعی از روابط زوجین با یکدیگر و روابط فرزندان با والدین و با یکدیگر را دربرمی‌گیرد. از نظر آنها، روابط کم‌رنگ میان زوجین و نادیده‌گرفتن خواسته‌های یکدیگر و ناسازگاری و طلاق عاطفی، حاصل گسست عاطفی زوجین در خانواده است که در برخی مواقع به طلاق نیز منجر می‌شود. زیور، ۵۵ ساله

نکته مهم آن است که از نظر برخی زنان در اینجا باید چاره‌ای اندیشید. درحقیقت، توصیف زنان از مسائل به چاره‌اندیشی و تغییر رویه زندگی منتهی می‌شود؛ اموری که افراد را مجبور می‌کند رویه‌های عادی زندگی خویش را تغییر دهند.

آسیب به‌مثابه از دست رفتن آرامش

تحلیل مصاحبه‌ها نشان می‌دهد عده‌ای نیز ایجاد مسئله را زمانی می‌دانند که در فشار باشند و آرامش خود را از دست بدهند. الناز، ۳۳ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید: «یک اتفاق به نظر من وقتی می‌شه یک مشکل، یک دغدغه که آرامش را از آدم بگیره. اگه یه اتفاقی باعث بشه که آرامشم به هم بخوره، دیگه برای من یک مشکله».

تجزیه و تحلیل روایت‌های زنان مشارکت‌کننده نشان می‌دهد از دست رفتن آرامش، متأثر از عوامل مختلفی ممکن است اتفاق افتد که در شرایط و موقعیت خانوادگی و شرایط سنی و تحصیلی فرزندان و ارتباط با همسر، قابل درک و معناست؛ یعنی برخی زنان، از دست رفتن آرامش را در نارضایتی از زندگی و تأمین‌نشدن خواسته‌های فرزندان، به‌هم‌ریختگی روحی، نبود درک متقابل و مواردی مانند این درک و تفسیر کرده‌اند.

گونه‌شناسی آسیب‌ها و مسائل خانواده

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد تقریباً تمامی زنان مشارکت‌کننده در این پژوهش، در پاسخ به این پرسش که مهم‌ترین آسیب و مسئله خانواده چیست، کوشیدند دسته‌بندی‌ای از این آسیب‌ها و مسائل ارائه کنند. بر این اساس، در مجموع، مسائل خانواده را بنا بر روایت زنان و تحلیل مصاحبه‌های انجام‌شده، در دو گونه اصلی آسیب‌ها و مسائل «محتوایی» و «ساختاری» می‌توان دسته‌بندی کرد.

آسیب‌ها و مسائل محتوایی خانواده

اینگونه آسیب‌ها، که تقریباً تمامی زنان مشارکت‌کننده بدان اشاره

شیوه‌های نوین زندگی و نفوذ روزافزون فناوری‌های دیجیتال و ناآشنایی خانواده‌ها با آن، در برخی مواقع، موجب کاهش مراوده‌ها و گفت‌وگوی همدلانه اعضای خانواده با یکدیگر و ایجاد «پله‌های تنهایی» و «دنیای فردی» برای اعضای خانواده می‌شود که از نظر برخی مشارکت‌کننده‌ها، خود یک مسئله است؛ زیرا کیفیت محتوایی خانواده‌ها را به چالش کشیده است. سارا، ۴۱ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی ارشد، می‌گوید:

«کم شدن عواطف از سمت بچه‌ها هم متأسفانه در حال حاضر ما داریم... که با وارد شدن به این کانال‌ها و گوشی‌های همراه یا هر چیزی که بتونه سرگرمشون کنه، آنها را از خانواده دور کرده ...»

درگیر شدن در فضای مجازی و استفاده بیش از حد از وسایل دیجیتال و نبود مدیریت مناسب زمان استفاده و چگونگی بهره‌برداری از آن، از نظر برخی مشارکت‌کننده‌ها، موجب بروز مسائلی در خانواده می‌شود.

- روزمرگی به مثابه مخاطره زندگی خانوادگی

غرق شدن در زندگی روزمره، به ویژه درگیری در امور مربوط به تأمین معاش، یکی دیگر از مسائلی است که از نظر مشارکت‌کننده‌ها، مشکلاتی را در خانواده به وجود آورده است. سارا، ۴۱ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی ارشد و معلم، می‌گوید:

«یکی از دغدغه‌های من اینه که همسرم خیلی سرگرم مسائل اقتصادی و این ممکنه باعث فاصله بین ما بشه».

عادت‌های زندگی روزمره و سرگرم شدن در امور تکراری، علاوه بر یکنواختی زندگی، موجب دور شدن اعضای خانواده و بی‌توجهی به مسائل یکدیگر می‌شود.

- انفصال از شبکه‌های خانوادگی

تحلیل مصاحبه‌های عمیق کیفی نشان می‌دهد زندگی‌های خانوادگی با گذشته متمایز شده و نفوذ شبکه‌های خانوادگی و به ویژه، حمایت‌های خانوادگی در آن کم شده است. این مسئله از نظر برخی مشارکت‌کننده‌ها موجب تنهایی افراد و

متأهل دارای مدرک فوق دیپلم و خانه‌دار، می‌گوید:

«شوهرم یه مرد خودمخوره. همه چیز رو روی آسایش خودش تنظیم می‌کنه... اون تفریحی که دوست داره، بقیه اعضای خانواده هم باید دوست داشته باشن. بعضی وقت‌ها این رفتارها به صورت اجبار درمی‌آد».

همچنین، تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد برخی مشارکت‌کننده‌ها، کاهش مراوده‌ها و گفت‌وگوهای همدلانه خانوادگی، به ویژه میان زوجین را نیز مطرح کردند که به شکل گیری پله‌های تنهایی منجر می‌شود. لیلا، ۳۰ ساله متأهل، دارای مدرک کارشناسی، نیز در این ارتباط می‌گوید:

«مردها خانم‌ها را درک نمی‌کنن یا احساساتشون نسبت به خانم‌هاشون کم شده یا اگر احساسات دارن، بروز نمی‌دن».

همانگونه که گفته شد، یکی از زمینه‌های شکل‌گیری آسیب‌های درون خانواده، بنا بر روایت زنان، نبود فضای گفت‌وگو و مهارت‌های گفت‌وگویی است که نتیجه آن، بروز ناسازگاری‌ها و اختلافات در بین اعضاست که در روابط زوجین، والدین و فرزندان و فرزندان با یکدیگر مشاهده می‌شود. شهربانو، ۳۰ ساله مجرد دارای مدرک کارشناسی ارشد، در این ارتباط می‌گوید:

«وقتی می‌رم پیش مامانم باهاش صحبت کنم، می‌گه امروز وقت ندارم، حالا برو بعداً حرف می‌زنیم و این منو خیلی ناراحت می‌کنه. به خاطر همین مجبور هستم بیشتر تلفن دستم باشه با خواهرم درد دل کنم».

و یا زیور، ۵۵ ساله متأهل دارای مدرک فوق دیپلم، می‌گوید:

«هر از گاهی احتیاج دارم که یکی باهام حرف بزنه، بعضی وقت‌ها می‌رفتم پیش دکتر... دکتر عمومیم بود، باهاش دوست بودم و باهاش حرف می‌زدم و روبه‌راه می‌شدم».

نکته جالب توجه در این مشارکت‌کننده، این مسئله است که نبود امکان گفت‌وگو میان اعضای خانواده ممکن است به ارتباط با افرادی بیرون از خانواده بینجامد که خود، زمینه‌ساز آسیب‌ها و مسائلی بسیار چالش‌برانگیزتر مانند خیانت و طلاق است.

- سیطره فضای مجازی بر زندگی خانوادگی

- استقلال‌نداشتن فرزندان

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد در بسیاری مواقع، ازدواج در سنین بالا، مسائل و مشکلات اقتصادی و نداشتن توانایی تأمین هزینه‌های زندگی و... موجب شده است بعضی خانواده‌ها با استقلال‌نداشتن فرزندان مواجه شوند که مسئولیت مضاعفی را بر والدین ممکن است تحمیل کند. مهتاب، ۴۰ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک دیپلم، می‌گوید:

«من دو تا دختر دارم. یه دخترم که تازه عقد کرده و تازه الان فارغ‌التحصیل شده. اون موقع تا حالا که می‌رفت دانشگاه، دغدغه دانشگاه و درسش رو داشتیم. الان که درسش تموم شده، تازه نامزد کرده، فکر جهیزیه‌اش هستم. پسر که دو سال دانشگاه رفت و فعلاً شغل دولتی پیدا نکرده، اونم هست. باز یه دختر کوچک‌تر دارم، اونم پیش‌دانشگاهیه و می‌خواد کنکور ثبت نام کنه. من نگران اونم هستم.»

- فرزندمحوری و مغفول‌ماندن خواسته‌های والدین

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد با وجود آنکه برخی زنان مشارکت‌کننده، مصادیق خودمحوری و گسست عاطفی را در خانواده، مهم‌ترین مسئله و آسیب خانواده بیان می‌کردند، درمقابل، برخی زنان معتقد بودند، تنزل اقتدار و جایگاه والدگری و نادیده‌گرفته‌شدن خواسته‌های والدین در مقابل خواسته‌ها و تمایلات فرزندان و به‌اصطلاح فرزندسالاری، مهم‌ترین مسئله خانواده‌های امروزی است. از نظر آنها امروزه در بسیاری از خانواده‌ها فرزندان حکومت می‌کنند و میل و خواسته‌های آنها بر خواسته‌های والدین برتری دارد؛ با این حال، عده‌ای نیز اعتقاد داشتند در بسیاری مواقع، این والدین هستند که از خواسته‌ها و نیازهای خود برای فرزندان می‌گذرند و حتی گاهی سطح انتظارات و مطالبات فرزندان را بالا می‌برند. زینب، ۵۱ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«خیلی موقع‌ها نه تنها برای من، برای خیلی‌ها این اتفاق می‌افته که دیگه آدم خودش رو نمی‌بینه. من الان انقدر که بچه‌ها برام اهمیت دارند، جایگاهی که اونا تو اجتماع پیدا کنن، دیگه علایق شخصی و چیزهای شخصی خودم برام مهم نیست.»

خانواده‌های آنها شده است. مژده، ۲۹ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم، می‌گوید:

«دیگه یک بزرگ‌تری که بخواد بیاد رسیدگی کنه، یکی که دلسوز آدم باشه، پیدا نمی‌شه.»

و یا شیماء، ۲۷ ساله مجرد دارای تحصیلات کارشناسی، در این ارتباط می‌گوید:

«اقوام که بی‌معرفتن، حقیقتش رو بخواین؛ یعنی مادربزرگ همیشه می‌گفت: خدا کنه بار کسی زمین نیفته، کسی بلند نمی‌کنه.»

مریم، ۳۸ ساله مطلقه دارای تحصیلات دیپلم، نیز می‌گوید:

«برادرام که اصلاً نمیان که بخوان ببینن که من کجا می‌رم... حالا شاید به‌لحاظ مالی فکر می‌کنن که اگه ما رفت‌وآمدی کردیم، باید کمکش کنیم؛ پس بهتره اصلاً کلاً قیدشو بزنیم.»

به نظر می‌رسد، مسائل و مشکلات اقتصادی و مشکلات

زندگی روزمره نیز از جمله مسائلی است که در انفعال افراد از شبکه‌های خانوادگی و کم‌شدن نقش حمایتی شبکه خویشاوندی، تأثیرگذار بوده است. این مسئله با توجه به ابعاد پیچیده و چندبعدی آن، نیازمند پژوهش‌های دقیقی است که مجال آن در این پژوهش فراهم نیست.

والدگری تعمیم‌یافته و فرزندمحوری فزاینده

تحلیل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیشتر مشارکت‌کننده‌ها معتقدند بیشترین دغدغه و مسئله زندگی خانوادگی، مسائل مرتبط با فرزندان است. مسائلی که بیشتر، طیف وسیعی از نقش‌ها و وظایف والدگری را دربرمی‌گیرد و حتی با ازدواج و تشکیل زندگی خانوادگی فرزندان نیز ادامه دارد. نکته جالب توجه آنکه گاهی به نظر می‌رسد، والدین با تعمیم و گسترده‌سازی دامنه وظایف و مسئولیت‌های والدگری، فشار مضاعفی را بر خود و خانواده تحمیل می‌کنند. در این بین، «استقلال‌نداشتن فرزندان»، «فرزندمحوری و مغفول‌ماندن خواسته‌های والدین» و «ترس فزاینده از آینده فرزندان»، سه مقوله فرعی است که در تحلیل مصاحبه‌ها به دست آمده است.

و یا نازنین، ۲۶ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم،

می‌گوید:

«من فقط به فکر بچه‌هامم. اینکه بزرگ بشن به یه جایی برسند. من خوشحالی‌شون رو ببینم».

– ترس‌های فزاینده و فرزندان

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های والدین، فارغ از سطح تحصیلات افراد مشارکت‌کننده، دربارهٔ فرزندان بود که به شکلی مضاعف و تشدید یافته، به‌عنوان یکی از مسائل خانواده‌های امروزی مطرح و بیشتر به‌صورت انواع ترس‌ها و نگرانی‌های والدین برای فرزندان بیان می‌شد که با توجه به سن افراد مشارکت‌کننده و وضعیت سنی فرزندان، طیف وسیعی از ترس‌ها را دربرمی‌گرفت؛ مانند ترس از آیندهٔ فرزندان که در مادران با فرزندان کوچک، بیشتر بود تا ترس از وضعیت تحصیلی، شغلی و ازدواج آنها که بیشتر، مادران با فرزندان نوجوان و جوان از آن نام می‌بردند. در این میان، ترس از مخاطرات اجتماعی و ناتوانی در کنترل رفتارها و کنش‌های فرزندان نیز از جمله مواردی بود که در بیشتر گروه‌های سنی مشاهده می‌شد. مژده، ۲۹ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم، می‌گوید:

«اون چیزی که من ازش می‌ترسم و دغدغهٔ امروز ماست، بچه‌هامه که آینده‌شون می‌خواد چی بشه؟ چه سرشون می‌آد؟ هر روز این استرس و لرز رو دارم... مخصوصاً شبها که می‌خوام بخوابم، خیلی فکر و ذهنم به بچه‌هاست».

و یا نازنین، ۲۶ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم،

می‌گوید:

«دلم می‌خواد بچه‌هام رو به یه جایی برسونم که همه افتخار کنند. از نظر تحصیلات به جایی برسند؛ مثلاً باخدا، باایمان، باتقوا باشن».

والدین به‌طور دائم، درگیر نگرانی و ترس از آینده و اتفاقاتی هستند که ممکن است برای فرزندان رخ دهد و می‌کوشند شرایط مناسبی برای فرزندان فراهم کنند تا سختی‌هایی را که خودشان در گذشته داشته‌اند، آنها پشت سر نگذارند. زینب، ۵۱ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک

کارشناسی، می‌گوید:

«از نظر من که بالاخره یک مسیری رو تو زندگی طی کردم، مسئلهٔ الان من مسئلهٔ بچه‌هامه که آیندهٔ اینها چی می‌شه که به فرض، پسر من که الان دانشجو هست، درسش که تموم شد. کار براش هست، نیست؟ کی ازدواج می‌کنه؟ چه جور ازدواج می‌کنه؟ با کی ازدواج می‌کنه؟ آیا می‌تونه تصمیم درستی تو زندگیش بگیره؟»

اختلافات و ناسازگاری‌های مداوم و مزمن خانوادگی

تحلیل مصاحبه‌های عمیق کیفی نشان می‌دهد یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های بیشتر زنان مشارکت‌کننده، ناسازگاری‌ها و اختلافات خانوادگی است که به شکل‌های گوناگون در میان اعضای خانواده وجود دارد و بر زندگی بقیهٔ اعضا نیز اثر می‌گذارد. مژده، ۲۹ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم، می‌گوید:

«همسرم کتک می‌زد، بددهنی، توهم، فحش، مشروب می‌خورد، خشونت، رفیق‌باز بود، کلاً هیچ خیریه‌ای از این مرد، ما ندیدیم».

در این بین، برخی مشارکت‌کننده‌ها می‌کوشیدند اینگونه رفتارها را تحلیل کنند و ریشهٔ آن را در زندگی خانوادگی گذشتهٔ همسرشان توصیف کردند. زیور، ۵۵ ساله متأهل دارای مدرک فوق دیپلم، می‌گوید:

«شوهرم مشکل روحی داره، توهم داره... یه حالت‌های پرخاشگری هم پیدا می‌کرد، اینا غیرعادی بود؛ ولی بازم می‌دونم واسه فشار روحی بوده، شاید چیزهای بدی دیده... تو محیط خوب و آرومی هم بزرگ نشده بود».

علاوه بر این، برخی دیگر از زنان مشارکت‌کننده، علت ناسازگاری‌ها و اختلافات دائم زندگی زناشویی را ناشی از نبود تفاهم و بی‌توجهی به ملاک و معیارهای انتخاب همسر و اشتباه‌های ناشی از آن توصیف می‌کردند. فاطمه، ۲۲ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«فکر می‌کنم کار درستی نباشه؛ ولی من همسرم رو با خواستگار قبلی مقایسه می‌کنم یا با همسر دوستانم... بعد احساس خوبی ندارم؛ مخصوصاً که بقیه اصطلاحاً می‌گن چشم بازار رو درآوردی و حال آخرم این شد... خیلی با ملاک‌ها و معیارهایی که می‌گفتم فرق داره؛ مثلاً من اصلاً

دوست نداشتم شغلش آزاد باشه و بعضی وقت‌ها سر همین
بخشون می‌شه.....».

به‌خاطر همین، بیشتر قهرن تو خونه با همدیگه و این من
رو خیلی اذیت می‌کنه....».

در برخی مواقع نیز زنان مشارکت‌کننده، خود از تأثیرات

سوء رفتار و اعمال والدین بر زندگی فرزندان آگاه بودند.

زیور، ۵۵ ساله متأهل دارای مدرک فوق دیپلم، می‌گوید:

«دخترم دانش‌آموز خیلی خوبی بود، توی ابتدایی می‌گفتن
استعداد، یعنی این. تو مدرسه، سر صف اعلام کرده بودن...
خب توی دوره دبیرستان افت کرد؛ چون شب و روز
شوهرم می‌گفت طلاق».

- ناسازگاری‌های والدین و فرزندان

اختلاف و ناسازگاری به‌ویژه میان همسران، علاوه بر آنکه
زندگی روزمره آنها را با مسائل و مشکلات زیادی مواجه
می‌سازد، آثار مخربی بر زندگی فرزندان باقی می‌گذارد که حتی
ممکن است در زندگی آینده آنها نیز تأثیرگذار باشد. شهربانو،
۳۰ ساله مجرد دارای مدرک کارشناسی ارشد، می‌گوید:
«بابا و مامانم با همدیگه تفاوت عقیده و اختلاف دارن؛

جدول ۲- توزیع مقوله‌ها و مفاهیم آسیب‌ها و مسائل محتوایی خانواده

Table 2- The Distribution of categories and concepts related to the content problems and issues of the family

مفاهیم اولیه	مقوله فرعی	مقوله اصلی
آسیب‌ها و مسائل محتوایی خانواده	خودمحوری و گسست عاطفی	شکل‌گیری پدیده‌های تنهایی و دنیای فردی شده
نبود گفت‌وگوی همدلانه، کاهش گفت‌وگو در خانواده، خودمحوری، بی‌توجهی به نظر اعضا، دوری از اعضای خانواده، بی‌توجهی به خواست همسر، رعایت نکردن حقوق متقابل، نبود زبان مشترک خانوادگی و درک متقابل	سیطره فضای مجازی بر زندگی خانوادگی	روزمرگی به‌منابۀ مخاطره زندگی خانوادگی
گسترش کاربران خانگی فضای مجازی، استفاده دائم از شبکه‌های مجازی، استفاده فرزندان از موبایل و فضای مجازی و...	مشغله‌های زندگی، بی‌اعتنایی به اعضای خانواده، درگیری‌های تأمین معاش، زندگی بدون تنوع و غیربویا و غرق شدن در زندگی روزمره و...	انفصال از شبکه‌های خانوادگی
از حمایت اعضای خانواده در هنگام بروز مسئله، رقابت‌های درون خانواده و...	قطع ارتباط با بستگان، حمایت نکردن از اعضای خانواده و فامیل در بروز مشکلات، ناامیدی از حمایت اعضای خانواده در هنگام بروز مسئله، رقابت‌های درون خانواده و...	والدگری تعمیم‌یافته و فرزندمحوری فزاینده
افزایش سطح توقعات از والدین، تأخیر در سن ازدواج، تأمین هزینه‌های زندگی فرزند پس از ازدواج، نگهداری دائم از نوه‌ها و...	فرزندمحوری و مغفول ماندن خواسته‌های والدین	ترس فزاینده و فرزندان
فرزندمحوری، مغفول ماندن خواسته‌ها و نیازهای والدین، نادیده گرفتن والدین، غفلت از خود، خود فراموشی والدین	نگرانی از آینده شغلی فرزندان، نگرانی از ازدواج فرزندان، نگرانی از موافقت و سلامت اخلاقی فرزندان، نگرانی از تأمین معاش و خواسته‌های فرزندان، ترس از بی‌مهری و حمایت نکردن فرزندان در دوران سالمندی و...	اختلافات و ناسازگاری‌های مداوم و مزمن خانوادگی
متارکه، نداشتن تفاهم، پرخاشگری، نقش‌ها و مسئولیت‌های مضاعف و چندگانه زنان شاغل، بی‌توجهی به حل مسئله و اختلافات زناشویی، همسرگزینی‌های نامناسب، تحقیق نکردن در انتخاب همسر	اختلافات همسران و مسائل حل نشده	اختلاف میان والدین و فرزندان، ناسازگاری‌های میان والدین و فرزندان،
اختلاف میان والدین و فرزندان، نبود درک متقابل والدین و فرزندان، جبهه‌گیری‌های درون خانواده		

آسیب‌ها و مسائل ساختاری خانواده

تأثیر بسترهای اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی بر بروز مسائل و
آسیب‌های اجتماعی در خانواده دلالت دارد. درحقیقت، این
مقوله، تفسیری است از روایت‌ها و مصاحبه‌های زنان که ابعاد

این مقوله بنا بر روایت‌های زنان و استخراج مفاهیم اولیه از
مصاحبه‌های آنان ارائه شده است که بر جنبه‌های ساختاری و

بزنند و این موضوع، زمینه‌ساز مسائلی برای آنها شده است. سارا، ۴۱ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی ارشد، می‌گوید:

«قدیم‌الایام خیلی راحت توی هر سطح تحصیلاتی که بودن مثلاً در مقطع ششم ابتدایی... خیلی راحت کار کشاورزی را می‌پذیرفتند، راحت می‌پذیرفتند که دیگه شغل پدر را ادامه بدن، دامدار بشن و خیلی راحت با این موارد کنار می‌اومدن؛ ولی الان در حال حاضر، دیگه توقع بچه‌ها و انتظاری که از خودشون و از جامعه دارن بیشتر شده».

و یا زینب، ۵۱ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«تفکرات نسل امروز با ما متفاوت. نه من می‌تونم بگم که کامل درست فکر کردم و درست فکر می‌کنم، نه می‌تونم اطمینان کنم به اون چیزی که توی فکر فرزندم داره می‌گذره و مسیری که جامعه امروز پیش رویش قرار می‌ده. اونا به ما می‌گن مثلاً شما قدیمی فکر می‌کنید، شما یک چیز دیگه‌ای فکر می‌کنید».

مینا، ۲۱ ساله مجرد دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«خیلی وقت‌ها بزرگ‌ترها نمی‌تونن بچه‌ها را درک کنند و انقدر که یکی هم سن و سال آدم می‌تونه آدم را درک کنه، شاید پدر و مادر آدم نتونه درک کنه. خب دیدگاه‌ها فرق کرده، شرایط زمان فرق کرده؛ مثلاً اونا دهه ۵۰-۶۰ هستن؛ ما دهه هفتاد هستیم. خیلی چیزها عوض شده و روحیات فرق کرده».

- خانواده‌گرایی و مسائل زندگی مدرن

فرزندسالاری از دغدغه‌های خانواده‌های جوان و بیشتر با فرزندان کودک و نوجوان است؛ با این حال، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در برخی مواقع نیز سالمندان و نگهداری از آنها مسئله مهمی برای زنان مشارکت‌کننده است. خانواده‌گرایی و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی آن و انتظاراتی که از فرزندان در قبال والدین وجود دارد، در مواجهه با شرایط زندگی در جامعه امروز و درگیری‌های روزمره و سایر تمایلات فردی موجب شده است در برخی مواقع، نگهداری از سالمندان با چالش‌ها و مسائل گوناگونی برای فرزندان همراه باشد. عطیه، ۳۷ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم، می‌گوید:

«بعضی موقع‌ها می‌رم تو حال خودم. می‌گم برم دنبال

ساختاری و جنبه‌های بیرونی مسائل و آسیب‌های خانواده را آشکار می‌کند. نکته جالب توجه آن است که زنان مشارکت‌کننده در این پژوهش، متأثر از ویژگی‌های زمینه‌ای و تجربیات زندگی روزمره، روایت‌هایی از آسیب‌ها و مسائل موجود در خانواده را بیان کرده‌اند که آنها را بازتابی از زمینه‌های محیطی و اجتماعی و در دسته «آسیب‌های ساختاری» می‌توان توصیف و تفسیر کرد. «تغییر ارزش‌ها و باورهای خانوادگی به مثابه تغییر و تحولات نهاد خانواده»، «تسری آسیب‌های اجتماعی به درون خانواده‌ها» و «چالش‌های مرتبط با رفاه اجتماعی»، سه مقوله اصلی آن است.

تغییر ارزش‌ها و باورهای خانوادگی به مثابه تغییر و تحولات نهاد خانواده

در بحث مطالعات خانواده، همواره بر پویایی و تغییرات آن، متأثر از تحولات اجتماعی تأکید شده و در طول تاریخ نیز همواره این نهاد مهم اجتماعی، تغییر و تحول داشته است؛ تغییر و تحولاتی که به صورت تدریجی ممکن است اتفاق افتد؛ با این حال، پیامدهایی برای زندگی خانوادگی در سطح جامعه به دنبال دارد و مسئله‌ای اجتماعی تلقی شود. مسائلی مانند دگرگونی و تقابل ارزش‌ها و هنجارها، تأخر فرهنگی و جاماندن خانواده‌ها از تغییر و تحولات اجتماعی و درنهایت، تقابل سنت و مدرنیته در جامعه امروز، موجب بروز مسائلی در خانواده‌ها شده است که بیشتر آنها از فشارهای ساختاری قابل درک و تفسیر متأثر است.

- دگرگونی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی

یافته‌ها نشان می‌دهد یکی از مسائلی که زنان مشارکت‌کننده در خانواده به آن توجه کرده و از آن به عنوان مشکلات پیش روی خانواده و اعضا نام برده‌اند، تغییر و دگرگونی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و زندگی خانوادگی است. دگرگونی ارزشی موجب شده است در بسیاری مواقع، افراد جوان خانواده از پذیرش آنچه مورد قبول نسل پیشین است، سر باز

و پسرعموم، روی هم نبود، همینجوری عادی بزرگ می‌شدیم؛ مثل پسرعموهای دیگر عادی. هنوز تو خانواده این رسم هست. آزمایش خونمون به هم نخورد، پرخاشگر و عصبی شدم. من الان اسم پدرش رو هم می‌شنوم، عصبی می‌شم. خودم به مادرم اصرار کردم که ارتباطمون با خانواده‌شون قطع بشه... شما باشید اعتراض نمی‌کنین ...»

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد باورهای کلیشه‌ای و تعصب بی‌اساس درباره ازدواج و برخی سنت‌ها و قواعد قومی هنوز نیز گاهی موجب می‌شود خانواده‌های بسیاری در جامعه با مسائل و مشکلات گوناگونی شکل بگیرند و ادامه حیات دهند.

علاوه بر این، یافته‌ها نشان می‌دهد در برخی مواقع، بی‌توجهی به مسائل و خواست زن‌ها و فرودست نگه‌داشتن آنها نیز مسئله و آسیبی در خانواده است که ناشی از تفکرات ساختاری موجود در جامعه سنتی و مخالفت با حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی است. الناز، ۳۳ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«همسرم با پیشرفت زن مخالفه. اگر من پیشرفتی داشته باشم، صددرصد خوشحال نیست. چرا؟ چون فکر می‌کنه که من ازش سر می‌شم و بالاتر از او قرار می‌گیرم».

در این میان، احساس تبعیض و بی‌ارزش تلقی کردن زنان و دختران نیز از جمله مواردی است که برخی مشارکت‌کننده‌ها معتقد بودند در خانواده‌ها مسئله‌ساز است. این نوع نگاه و رفتار را متأثر از تفکرات سنتی و مردسالارانه می‌توان تفسیر کرد. سارا، ۴۱ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی ارشد، می‌گوید:

«خانم‌ها اگر متأهل باشن، از سمت همسر و بعد بچه‌ها دچار کمبود عواطف می‌شن. هم همسر، هم بچه‌ها به‌مرور زمان و اگر که خانم‌ها مجرد باشن، از سمت خانواده، مخصوصاً پدر و مادر، خواهر و برادر دچار کمبود محبت هستند و به اون‌ها بی‌توجهی می‌شه».

- تغییر در ترکیب خانواده

افزایش سن ازدواج موجب شده است تعداد زیادی از خانواده‌ها با فرزندان بزرگسال خود، که بیشتر در سنین بالای

زندگی؛ ولی نمی‌تونم دل بکنم. یه بار می‌گم برم دور زندگی خودم بعد از یه هفته می‌گم اگه من برم دور زندگی، مادرم رو که اینجا هست چیکار کنم؟»

علاوه بر این، برخی هنجارها و ارزش‌ها، که با نام پابندی به خانواده و جزء ارزش‌های خانوادگی به‌طور دائم بر آن تأکید می‌شود، تقسیم نقش‌ها و وظایف جنسیتی است که موجب شده است برخی زنان شاغل، چالش‌های متمایزی را در مقایسه با سایر زنان در طول زندگی تجربه کنند. زینب، ۵۱ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«به قول معروف، زنی که مجبوره تا ساعت ۲ تو کار اداری باشه، ساعت ۲ که می‌ره خونه، لذتی که خانم خونه‌دار، که از صبح بلند شده غذا پخته، نداره. مجبوره با خستگی زیر گاز رو روشن کنه، سریع غذایی داغ کنه و بخوره و جمع کنه و دوباره به فکر فردا باشه که بدوم برسم یه غذایی درست کنم فردا دوباره می‌خوام برم سرکار، به این کار برسم، به اون کار برسم».

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد اگر خانواده‌ها ارزش‌ها و هنجارهای زندگی خانوادگی و اصول خانواده‌گرایی و پابندی به ارزش‌های آن را با الزامات زندگی مدرن و علاقه‌مندی زنان به حضور فعال در جامعه و بازار کار، مناسب‌سازی و هماهنگ نکرده باشند، در طول زندگی با چالش‌ها و مسائلی مواجه هستند که ممکن است شرایط را برای زنان دشوار کند.

تأخر فرهنگی و نادیده‌گرفتن تغییر و تحولات اجتماعی

تحلیل مصاحبه‌های عمیق کیفی نشان می‌دهد تأخر فرهنگی و بی‌توجهی به تغییر و تحولات موجود اجتماعی و نپذیرفتن آنها نیز مسائل و آسیب‌هایی را در خانواده به وجود می‌آورد. ازدواج و شیوه‌های سنتی همسرگزینی بدون در نظر گرفتن الزامات جامعه مدرن و خواست دختران و پسران، از جمله این موارد است. سمانه، ۲۹ ساله مجرد دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«من و پسرعموم از بچگی قرار بود با هم ازدواج کنیم. از بچگی اسممون روی هم بود... ای کاش از کوچکی اسم من

تسری آسیب‌های اجتماعی به درون خانواده‌ها

تسری و نفوذ آسیب‌های اجتماعی به درون خانواده و آشکارشدن پیامدهای آن، ازجمله مسائل و مشکلات خانواده‌هاست که متأثر از عوامل بیرونی و ساختاری به وجود آمده است. «مسائل و مشکلات اقتصادی» و «مواجهه خانواده‌ها با آسیب‌های اجتماعی»، دو مقوله فرعی توصیف‌کننده آن است.

- مسائل و مشکلات اقتصادی

امروزه، مسائل مربوط به اشتغال و تأمین معاش، بر سایر حوزه‌های زندگی نیز اثرگذار است؛ به گونه‌ای که نبود شغل و بی‌رضایتی از شغل موجب آسیب‌های فردی و خانوادگی و به دنبال آن، آسیب‌های اجتماعی شده است. مهتاب، ۴۰ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک دیپلم، می‌گوید:

«نگاه کنید وضعیت جامعه را، الان یک جوان وقتی درسش تموم می‌شه تازه باید نگران این باشه که بره سر کار. اصلاً کار که نیست همشون نامیدن. وقتی که خانواده هم یک سرمایه نداشته باشه بخواد در اختیار بچه‌اش قرار بده، واقعاً سخت می‌شه».

سارا، ۴۱ ساله متأهل دارای مدرک کارشناسی ارشد، می‌گوید:

«پسرم وقتی می‌بینم که پسرعمو، دایی، عمو با مدرک فوق لیسانس، دکتر یا کاری نداره یا شغلی که خودش دوست داره رو نمی‌تونه داشته باشه، ناامید می‌شه که این ناخودآگاه تأثیر می‌گذاره روی بعد احساسی و عاطفی پسرم تو خانواده.....».

- مواجهه و درگیری خانواده‌ها با آسیب‌های اجتماعی

یکی از مواردی که درباره جامعه و خانواده بر آن تأکید می‌شود، تأثیر متقابل این دو بر یکدیگر است؛ نکته‌ای که برخی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش نیز به آن توجه کرده‌اند؛ به گونه‌ای که بیشتر آنها وجود برخی آسیب‌های اجتماعی در جامعه و تأثیرات آن بر خانواده را یکی از مهم‌ترین مسائل خانواده‌ها برشمرده‌اند. مریم، ۳۸ ساله مطلقه دارای مدرک دیپلم، می‌گوید:

۳۰ سال هستن، زندگی کنن. در بسیاری مواقع، تفسیر اختلاف‌ها و ناسازگاری والدین و فرزندان با تأکید بر شکاف نسلی تبیین شده است؛ ولی به نظر می‌رسد، علت بروز این آسیب، بیشتر از آنکه در ارتباط با شکاف نسلی باشد، به شکل‌گیری نوع جدیدی از خانواده در ایران برمی‌گردد که در گذشته، بیشتر در خانواده‌های شهرهای بزرگ دیده می‌شد؛ ولی اکنون در سایر مناطق ایران نیز خانواده‌هایی با فرزندان بزرگسال دیده می‌شود. شهربانو، ۳۰ ساله مجرد، دارای مدرک کارشناسی ارشد، می‌گوید:

«بابام می‌بینم من به‌خاطر فلان چیز گریه هم می‌کنم، بعد آخرش می‌گه خب به درد نمی‌خوره. منو خیلی ناراحت می‌کنه. تفاوت سنی من و پدرم خیلی خودشو نشون می‌ده. می‌گم خسته شدیم یه مسافرت بریم... به زور باید از خونه بکشیش بیرون».

همچنین، در سال‌های اخیر، متأثر از تغییر و تحولات اجتماعی - اقتصادی و پیامدهای آن و گسترش حضور زنان در جامعه از یک‌سو و گسترش آسیب‌های اجتماعی، افزایش آمار طلاق و شکل‌گیری خانواده‌های تک‌والد از سوی دیگر نیز موجب شده است جامعه ایرانی با تحولاتی در نوع و ساختار خانواده و نقش‌ها و مسئولیت‌های خانوادگی مواجه شود. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد شکل‌گیری خانواده‌های تک‌والد، به‌ویژه خانواده‌های مادرسرپرست، تعمیم نقش والدگری و مسئولیت‌نگهداری از نوه‌ها از جمله این خانواده‌هاست. مزده، ۲۹ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم، می‌گوید:

«بچه‌ها طوری هستن که پیش خود نمی‌آن زندگی کنن، پیش باباشون هم نمی‌رن، خیلی وابسته مادر بزرگشون، مادر خودم، هستن، پیش اون زندگی می‌کنن. مادرم هم خب دیگه سنش داره می‌ره بالا، فشارش می‌ره بالا، نمی‌تونه از پس مسئولیت این دو تا بریاد».

بنا بر یافته‌های این پژوهش، تغییر شکل نهاد خانواده و شکل‌گیری برخی خانواده‌ها یا خانوارهای تک‌والد یا مادرسرپرست و... را، که بیشتر به دنبال افزایش طلاق و جدایی والدین به وجود آمده‌اند، نیز به‌عنوان یکی از مسائل خانواده‌های امروزی می‌توان برشمرد.

«جامعه فکر نکنه خانواده‌ای که شوهر اعتیاد داره، دیگه سرپرست داره. آخه اینا چه سرپرستی هستند. یک ساعتی هم نمی‌شه تحملشون کنی. جامعه نه حمایتی می‌کنه نه هیچی. حالا بچه‌ها چه گناهی دارن. به هر جا سر می‌زنی می‌گه اعتیاد ربطی به ما نداره یا مثلاً سرپرست بالای سرتونه».

درواقع، این افراد معتقدند نهادهای دولتی و حکومتی باید از خانواده‌ها، به‌ویژه خانواده‌های آسیب‌دیده و به‌اصطلاح، بدسرپرست و بی‌سرپرست حمایت کنند؛ زیرا در غیر این صورت با مسائل و آسیب‌های بیشتری روبرو می‌شوند. مهتاب، ۴۰ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک دیپلم، می‌گوید:

«هرکی می‌گه پول خوشبختی نمی‌آره، این چیزاش به کنار؛ ولی واقعاً برای یک زن مثل من که سرپرست خانواده هستم با سه تا بچه توی این سن، واقعاً مسائل اقتصادی خیلی مهمه. اصلاً تو این جامعه به همچین کسانی مثل ما بها نمی‌دن. یک جایی نیست که گذاشته باشند بگن که برای زنان بی‌سرپرست».

- سبک زندگی مصرف‌گرا و برساخت نیازها

نکته مهم آنکه تقریباً تمامی زنان مشارکت‌کننده، مشکلات اقتصادی و مالی را یکی از مسائل روز خانواده‌ها می‌دانستند؛ با این حال، تجزیه و تحلیل یافته‌ها در پس تفسیرها و توصیف‌ها مقولاتی را آشکار می‌کند که از مسائل جامعه امروزی است و در خانواده‌ها نمود یافته است. سبک زندگی مصرف‌گرا و برساخت نیازها از جمله این مسائل است. زینب، ۵۱ ساله همسر فوت‌شده دارای مدرک کارشناسی، می‌گوید:

«به فرض، پسر من بالاخره همسرش ممکنه خونه ازش بخواد، ماشین ازش بخواد، این چیزا را چه جوری یک جوون بیست و سه چهار ساله می‌تونه تأمین کنه که بخواد تشکیل زندگی بده. از اون طرف، نخواد تشکیل زندگی بده، خب بالاخره با غرایز و احساساتش باید چه کار کنه. چه دختر چه پسر هیچ فرقی نمی‌کنه. دختر هم بالاخره فکر جهیزیه‌اش می‌کنه، فکر امکانات زندگی می‌کنه. این روزا هیچ کسی اجازه به خودش نمی‌ده سختی تحمل کنه. مثل قدیم نیست که بگن ما می‌سازیم ذره‌ذره. همه دلشون

«شوهرم سر کار که اصلاً نمی‌رفت. ما همه جوهره در مضیقه بودیم... اکثر مواقع من مجبور می‌شدم زنگ بزنم به خانوادم و پول قرض بگیرم. من به حدی رسیده بودم که دیدم واقعاً نمی‌شه زندگی کرد؛ چون می‌دیدم بچه‌ام در خطره، موقعی که سیگار نداره صدش می‌زنه بابا برو برام سیگار بگیر یا می‌خواست مواد مخدر بخره، می‌گفت بابا جون بیا می‌خوایم بریم بیرون؛ برمی‌گشتن، من می‌دیدم رفتن مواد مخدر خریدن و برگشتن. این شد که طلاق گرفتم».

نکته جالب توجه در این یافته پژوهش آن است که به‌طور ملموس، دور باطل آسیب‌های اجتماعی در درون خانواده‌ها را برجسته می‌کند و به نمایش می‌گذارد. بیکاری، فقر، اعتیاد و افزایش نرخ طلاق در جامعه، دور باطلی از آسیب‌های اجتماعی را در خانواده به وجود می‌آورد که علاوه بر فروپاشی کانون خانواده، موجب گسترش آسیب‌های اجتماعی در جامعه نیز می‌شود.

چالش‌های مرتبط با رفاه اجتماعی و سبک زندگی

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد بحث رفاه اجتماعی و سبک زندگی جامعه امروزی، از جمله اموری است که زنان مشارکت‌کننده به آن توجه کرده‌اند.

- نبود چترهای حمایت از خانواده

تحلیل مصاحبه‌ها نشان می‌دهد زنان به علت‌هایی مانند مطلقه‌بودن، بیوه‌بودن و سرپرست خانواربودن به حمایت نهادهای اجتماعی نیازمند هستند. مژده، ۲۹ ساله مطلقه دارای تحصیلات زیر دیپلم، می‌گوید:

«واقعاً نمی‌دونم تو جامعه چه فکری می‌کنن که اصلاً به فکر جوونا نیستن. الان می‌گن چرا زن‌ها دارن راه بد می‌رن. اکثر زن‌ها الان کمبودشون مالیه، کلاً روی بی‌پولی هست که دنبال کار بد می‌رن... بعضیا نیاز اقتصادی دارن، شوهر معتاد دارن، گرسنه هستن می‌رن دور این کارا، کسی نیست بهشون رسیدگی کنه».

و یا سیمین، ۴۶ ساله متأهل دارای تحصیلات زیر دیپلم، می‌گوید:

کجا باید حمایت بشم؟»
در جامعه کنونی، بسیاری از این مطالبات، لوازم و امکانات مذکور، به جزئی ضروری از زندگی اجتماعی و خانوادگی تبدیل شده است؛ با این حال، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد برخی زنان مشارکت‌کننده، گسترش دامنه این نیازها و ناهمخوانی و تطابق آن با وضعیت و شرایط اقتصادی خانواده را آسبایی در خانواده تلقی کرده‌اند.

می‌خواد از همون اول همه چی داشته باشن که احساس خوشبختی شون کامل بشه».
یکی از پیامدهای اصلی مصرف‌گرایی و برساخت نیازهای غیرضروری، احساس فقر و درماندگی است که بعضی از افراد در مقایسه با دیگران احساس می‌کنند. زینب در این ارتباط می‌گوید:
«ما داشتیم کسایی که تو موقعیت الان ازدواج کردند، عنوان کردند که دو تا حلقه خریدن ۲۸ میلیون، خب من کارمند، مگه چقدر دارم. دریافتی فیش حقوقیم یک میلیون و ۹۹۰ هزار تومانه. مثلاً من چه جوری می‌تونم از پس اینا بریام. باید چیکار کنم وقتی که تو این موقعیت‌ها قرار می‌گیرم از

جدول ۳- توزیع مقوله‌ها و مفاهیم آسیب‌ها و مسائل ساختاری خانواده

Table 3- The Distribution of categories and concepts related to the structural problems and issues of the family

مفاهیم	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی
کم‌رنگ شدن ارزش‌های خانواده سنتی، بی‌علاقگی و بی‌توجهی به شیوه‌های زندگی خانوادگی و ارزش‌های مورد قبول والدین	تقابل و دگرگونی ارزش‌ها و هنجارهای خانوادگی	تغییر ارزش‌ها و باورهای خانوادگی به مثابه
تقابل سنت و مدرنیته، مشکلات نگهداری از سالمندان، بی‌توجهی به مسائل سالمندان، ناتوانی در پذیرش سالمندان و...	خانواده‌گرایی و مسائل زندگی مدرن	تغییر و تحولات نهاد خانواده
ازدواج‌های زودهنگام و اجباری، ازدواج‌های خودخواسته، بدون تحقیق و بدون شناخت و عجلانه، تعارض شیوه‌های سنتی همسرگزینی و مدرن، مردسالاری، تبعیض و نادیده گرفتن زنان و...	تأخر فرهنگی و نادیده گرفتن تغییر و تحولات اجتماعی	
گسترش خانواده‌های وابسته، خانواده‌های مادرسرپرست، خانواده‌های با فرزند بزرگسال	تغییر در ترکیب خانواده	
بیکاری، تورم و تأمین نشدن نیازهای خانواده، مشکلات خانواده‌های تازه تشکیل شده، نبود امنیت شغلی، بیکاری جوان‌ها	مسائل و مشکلات اقتصادی	تسری آسیب‌های اجتماعی به درون خانواده‌ها
درگیر شدن در اعتیاد، افزایش نرخ طلاق در جامعه، خانواده‌های طلاق و پیامدهای آن، فراموش کردن اقشار آسیب‌پذیر، فشارهای اجتماعی و طردها، درگیر شدن فرزندان در آسیب‌ها و مشکلات خانواده	مواجهه خانواده‌ها با آسیب‌های اجتماعی	
مسائل و مشکلات مرتبط با نگهداری فرزند، تأمین نشدن معاش خانواده‌های مادرسرپرست، نبود حمایت از خانواده‌های نیازمند	نبود چترهای حمایت از خانواده	چالش‌های مرتبط با رفاه اجتماعی
تجمل‌گرایی، پول‌گرایی، احساس نیاز و فقر، مصرفی در خانواده، تحمیل هزینه‌های هنگفت زندگی، ناامیدی از آینده	سبک زندگی مصرف‌گرا و برساخت نیازها	

بحث و نتیجه

آسیب‌های موجود در خانواده بنا بر تجربه زیسته و تعاملات زندگی روزمره و شنیدن صدای زنان به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان خانواده، در ورای آمارها و تحلیل‌هایی است که همواره

در این مقاله، نتایج حاصل از پژوهشی کیفی درباره آسیب‌های خانواده ارائه شد. هدف این پژوهش، فهم روایت‌های زنان از

«شکل‌گیری پبله‌های تنهایی و دنیای فردی‌شده در درون خانواده»، قابل ارائه است. «خودمحموری و گسست عاطفی»، «سیطره فضای مجازی بر زندگی خانوادگی»، «روزمرگی به‌مثابه مخاطره زندگی خانوادگی» و «انفصال از شبکه‌های خانوادگی»، مقوله‌های فرعی است که در فرایند کدگذاری و از مصاحبه‌های عمیق کیفی استخراج شده است. امروزه، خودمحموری و فردگرایی، آثار زیانباری را بر عرصه‌های مختلف زندگی، به‌ویژه در زندگی خانوادگی بر جای گذاشته است (فیروزجاییان و رضانی، ۱۳۹۸: ۲۸). یافته‌های پژوهش بالاخانوی و ملکی (۱۳۹۶) - که در آن، فردگرایی در عرصه خانواده با تأکید بر پایداری به ارزش‌های خانواده مطالعه شده است - نیز نشان می‌دهد در سال‌های اخیر متأثر از ظهور فردگرایی، ارزش‌های خانواده دچار دگرگونی‌هایی شده است. علاوه بر این، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد میزان فردگرایی در زمینه ارزش‌های خانواده در بین جوانان، زنان و افراد تحصیل‌کرده، بیشتر است (بالاخانی و ملکی، ۱۳۹۶: ۷).

یافته‌های پژوهش فرهمند و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با نام «تأثیر مؤلفه‌های نوگرایی در حمایت خویشاوندی خانواده‌های شهر یزد» نیز نشان داده است عناصر نوگرایی در حمایت خویشاوندی خانواده‌ها نقش داشته است. همچنین، نتایج پژوهش درخشان‌نیا و همکاران (۱۳۹۲) با نام «فضای مجازی و خانواده براساس نظرات کارشناسان سازمان بهزیستی» نیز نشان می‌دهد فضای مجازی در برقراری ارتباطات و تعاملات اجتماعی، نقش مثبتی دارد؛ با وجود این، استفاده نامناسب از این فضا پیامدهایی منفی مانند اختلال در تعاملات خانوادگی، تغییر نگرش در ارزش‌ها و هنجارها، تغییر در سبک زندگی خانوادگی، تغییر کارکردها و ساختار خانواده، نابرابری اطلاعات والدین و فرزندان و مواردی مانند این، به همراه دارد (درخشان‌نیا و همکاران، ۱۳۹۲: ۳). نتایج پژوهش حاج محمدی و حاج محمدی (۱۳۹۷) نیز نشان داد استفاده نادرست از فضای مجازی به آسیب‌های جبران‌ناپذیری به جنبه‌های مختلف زندگی خانوادگی منجر می‌شود که

از آسیب‌ها و مسائل خانواده ارائه می‌شود. نکته مهم آن است که با توجه به ماهیت کیفی پژوهش، نویسندگان به هیچ وجه در پی تعمیم یافته‌های این پژوهش نبوده‌اند؛ هرچند بسیاری از یافته‌ها با رهیافت‌های نظری و مبانی تجربی و نظری پژوهش، که در بسیاری مواقع به‌صورت خاص به برخی جنبه‌ها و ابعاد آسیب‌ها و مسائل خانواده توجه کرده‌اند، همسویی دارد؛ به‌گونه‌ای که یافته‌ها نشان می‌دهد درک و معنایی که زنان مشارکت‌کننده از آسیب و مسئله در خانواده دارند، در دو مقوله اصلی «آسیب امری و رای توان و تحمل فردی» و «آسیب به‌مثابه از دست رفتن آرامش»، مقوله‌بندی می‌شود. به نظر می‌رسد در معناشناسی و تفسیر مفهوم مسئله و آسیب در خانواده، به نوعی چرخه آسیب‌های اجتماعی، قابل تشخیص و شناسایی است؛ به‌ویژه آنجا که بیشتر مشارکت‌کننده‌ها، آسیب را به‌مثابه از دست رفتن آرامش توصیف می‌کنند که در بیشتر مواقع در دور باطلی از «نارضایتی از زندگی»، «تأمین نشدن خواسته‌ها و نیازها»، «آشفتگی و درهم‌ریختگی زندگی خانوادگی» و «نبود درک متقابل» و در مجموع، در هر عاملی تجلی می‌یابد که ثبات زندگی خانوادگی را بر هم بریزد. درحقیقت، آسیب، امری پیچیده و درهم‌تنیده است که علل و عوامل گوناگونی در شکل‌گیری آن نقش دارد؛ ولی درنهایت به از دست رفتن آرامش و شک کردن به توان تحمل افراد منجر می‌شود. در رویکرد مددکاری اجتماعی، مسئله یا مشکل، اموری تلقی شده است که تعادل فرد را در زندگی فردی و اجتماعی بر هم می‌زند و باعث اختلال در روند زندگی، ناتوانی در تأمین نیازها و دست‌نیافتن به رضایت‌مندی می‌شود (زاهدی اصل، ۱۳۸۸: ۴۰-۴۲).

علاوه بر این، یافته‌ها نشان می‌دهد زنان مشارکت‌کننده، در مجموع، دو گونه اصلی مسائل و آسیب‌های اجتماعی ساختاری و محتوایی را در خانواده شناسایی کرده‌اند که با مراجعه به تجربه زیسته خود، روایت‌هایشان را در ارتباط با آن بیان کرده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد یکی از مقوله‌های اصلی در تفسیر و فهم زنان از مسائل خانواده، در قالب مقوله اصلی

(نیلفروشان و همکاران، ۱۳۹۳؛ بالاخانی و ملکی، ۱۳۹۶ و...) به اختلافات زوجین به‌عنوان یکی از مهم‌ترین آسیب‌های خانواده اشاره شده است که در شدیدترین شکل، ممکن است به طلاق و فروپاشی کانون خانواده منجر شود.

گونه دوم، شامل آسیب‌های ساختاری خانواده است که دربردارنده سه مقوله اصلی «تغییر ارزش‌ها و باورهای خانوادگی به‌مثابه تغییر و تحولات نهاد خانواده»، «تسری آسیب‌های اجتماعی به درون خانواده‌ها» و «چالش‌های مرتبط با رفاه اجتماعی» است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد «تقابل و دگرگونی ارزش‌ها و هنجارهای خانوادگی»، «خانواده‌گرایی و مسائل زندگی مدرن»، «تأخر فرهنگی و نادیده‌گرفتن تغییر و تحولات اجتماعی» و «تغییر در ترکیب خانواده»، چهار مقوله فرعی است که در ذیل مقوله اصلی «تغییر ارزش‌ها و باورهای خانوادگی به‌مثابه تغییر و تحولات نهاد خانواده» و از درون مصاحبه‌های عمیق کیفی و روایت‌های زنان استخراج می‌شود و آسیب‌ها و مسائل ساختاری خانواده را تبیین می‌کند. امروزه، بحث تغییر و تحولات اجتماعی و مدرنیته و تأثیر آن بر خانواده و زندگی خانوادگی، ازجمله مسائلی است که پژوهشگران حوزه خانواده به آن توجه کرده‌اند (رجوع شود به صادقی فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۲؛ زاهدی و همکاران، ۱۳۹۲؛ فرمند و همکاران، ۱۳۹۳؛ یزدانی و دوستی، ۱۳۹۴ و...).

یافته جالب توجه در این پژوهش، مسائل و آسیب‌های مرتبط با مفهوم تأخر فرهنگی در برخی خانواده‌هاست که متأثر از سنت و آداب و رسوم و گاهی تعصبات فرهنگی و جاماندن از تغییر و تحولات اجتماعی به وجود می‌آید؛ در حالی که برخی مشارکت‌کنندگان نیز از مسائل و چالش‌هایی در خانواده نام می‌برند که بیشتر، متأثر از فرایند توسعه و گذار به زندگی مدرن و مناسبات و الزامات مرتبط به آن به وجود آمده و بر زندگی خانواده‌ها اثر گذاشته است.

«تسری آسیب‌های اجتماعی به درون خانواده»، مقوله اصلی دیگری است که نشان می‌دهد زنان مشارکت‌کننده،

پیامدهایی مانند کاهش ارتباط والدین با فرزندان، افزایش فاصله عاطفی زوجین و اعضای خانواده و مواردی مانند آن را به دنبال دارد (حاج محمدی و حاج محمدی، ۱۳۹۷: ۲۰۹) که با نتایج پژوهش حاضر، همسویی دارد.

همچنین، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد «والدگری تعمیم‌یافته و فرزندمحوری فزاینده»، مقوله اصلی دیگری است که در فهم آسیب‌ها و مسائل محتوایی خانواده و از درون مقوله‌های «استقلال‌نداشتن فرزندان»، «فرزندمحوری و مغفول‌ماندن خواسته‌های والدین» و «ترس فزاینده و فرزندان»، شناسایی و مفهوم‌سازی شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد برخی پژوهش‌ها در حوزه خانواده به پدیده‌ای با نام سندرم «آشیانه خالی» و ترک خانواده توسط فرزندان اشاره دارد (رجوع شود به ابراهیمی قیه قشلاق و همکاران، ۱۳۹۸؛ مهدی‌یار و همکاران، ۱۳۹۳ و...) که اغلب با رویکردی روان‌شناختی، ابعاد و جنبه‌های پدیده آشیانه خالی در خانواده را مطالعه کرده‌اند. نکته جالب توجه آنکه برخی مشارکت‌کننده‌ها از نادیده گرفته شدن توسط فرزندان در سنین پیری و آینده، احساس ترس و نگرانی می‌کردند؛ با این حال، آنچه با نام آسیب و مسئله توصیف می‌کردند، استقلال‌نداشتن فرزندان و ترس‌های فزاینده‌ای بود که به علت‌های گوناگون برای فرزند و آینده او ابراز می‌کردند؛ با وجود این، یافته‌ها نشان می‌دهد این پدیده، متأثر از ویژگی‌های زمینه‌ای مانند سن و جنسیت فرزندان و زنان مشارکت‌کننده، به صورت متفاوت تجربه می‌شود. همچنین، بررسی‌ها نشان می‌دهد پژوهش‌های اندکی در حوزه خانواده درباره فرزندمحوری و فرزندسالاری انجام شده است که با توجه به آنچه در این پژوهش کیفی و اکتشافی به دست آمد، نیاز به پژوهش جامع و کامل درباره آن وجود دارد.

«اختلاف و ناسازگاری‌های مداوم و مزمن خانوادگی»، مقوله اصلی سوم در فهم آسیب‌ها و مسائل محتوایی خانواده‌هاست که دربردارنده دو مقوله فرعی «اختلاف همسران و مسائل حل‌نشده» و «ناسازگاری‌های میان والدین و فرزندان» است. در پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه خانواده

پژوهش‌های گوناگونی درباره سبک زندگی انجام شده است که بخشی از آنها به مصرف‌گرایی و تجمل‌گرایی به‌عنوان پدیده‌ای مهم در خانواده‌های امروزی توجه کرده‌اند (رجوع شود به هاشم‌زاده، ۱۳۹۸؛ سفیری و همکاران، ۱۳۹۴ و...).

در مجموع، به نظر می‌رسد آسیب‌ها و مسائل موجود در خانواده، طیف وسیعی از مسائل اجتماعی را دربرمی‌گیرد که در این پژوهش کوشش شد در دو گونه آسیب‌ها و مسائل محتوایی و ساختاری دسته‌بندی شود؛ با این حال، بسیاری از این آسیب‌ها، اموری درهم‌تنیده و پیچیده است که در یکدیگر ریشه دارد و چرخه‌ای از آسیب‌ها و مسائل اجتماعی را به وجود می‌آورد؛ مسائل و آسیب‌هایی که متأثر از بسترها و زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، تفسیر و معنا می‌شود و برای کاهش و پیشگیری از بروز آنها نیز باید به این زمینه‌ها توجه کرد.

پیشنهاد‌های پژوهش

- یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بسیاری از مشکلات خانواده، مربوط به ناآگاهی خانواده‌ها از شیوه تعاملات بین فردی، نداشتن مهارت حل مسئله، ناآشنایی با مسائل و مشکلات فرزندان و مواردی مانند این است؛ از این‌رو، پیشنهاد می‌شود زمینه استفاده از «مشاور خانواده»، با اختصاص دادن طرح‌هایی در قالب «مشاور خانواده»، با هدف کاهش مشکلات خانواده‌ها و آگاهی‌بخشی درباره اطلاعات و مهارت‌های لازم برای زندگی خانوادگی فراهم شود؛

- از ظرفیت مدرسه و نظام آموزش و پرورش برای آموزش خانواده‌ها و ارائه خدمات مشاوره، به‌ویژه درباره خانواده‌های آسیب‌دیده استفاده شود؛

- با توجه به لزوم آموزش همگانی و متوازن در جامعه، به‌ویژه آموزش مردان در کنار زنان، که اغلب از آن غفلت می‌شود، از ظرفیت فراگیر رسانه‌ها می‌توان استفاده کرد. رسانه‌ها با توجه به نفوذ در خانواده‌ها و استفاده همگانی از آنها، نقش مؤثری در زمینه آگاهی‌بخشی و آموزش شیوه‌های زندگی خانوادگی، در میان گروه‌های مختلف جامعه بر عهده دارند؛

قدرت فهم و توصیف تأثیر آسیب‌ها و مسائل اجتماعی را بر زندگی خانوادگی داشته‌اند. بنا بر نتایج، «مسائل و مشکلات اقتصادی» و «مواجهه خانواده‌ها با آسیب‌های اجتماعی»، دو مقوله فرعی است که در این رابطه، شناسایی و دسته‌بندی شده است. مسائل و مشکلات اقتصادی، شامل بیکاری، تورم، گرانی، تأمین نشدن معاش و نگرانی از گسترش آسیب‌های اجتماعی در جامعه و افزایش آمارهای آن، دغدغه‌ای است که علاوه بر مشارکت‌کنندگان این پژوهش، در بسیاری از پژوهش‌ها نیز با نام مسائل اجتماعی روز جامعه و خانواده‌ها از آن نام می‌برند (رجوع شود به فاطمی و همکاران، ۱۳۹۵؛ علی‌مندگاری و رازقی نصرآبادی، ۱۳۹۵ و...؛ از این‌رو، در حال حاضر، بخش عمده‌ای از مباحث سیاست‌گذاری اجتماعی، مربوط به خانواده و زندگی خانوادگی است؛ سیاست‌هایی که برنامه‌هایی در زمینه کاهش فقر، ایجاد رفاه و تأمین اجتماعی، مسائل و مشکلات اشتغال و مواردی مانند این را دنبال می‌کند (الکاک^۱ و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۴۸-۳۵۸).

یافته‌ها نشان می‌دهد «چالش‌های مرتبط با رفاه اجتماعی»، سومین مقوله اصلی است که مسائل و آسیب‌های ساختاری خانواده را به تصویر می‌کشد و شامل دو مقوله فرعی «نبود چترهای حمایت از خانواده» و «سبک زندگی مصرف‌گرا و برساخت نیازها» است. بنا بر تحلیل روایت‌ها و مصاحبه‌های زنان مشارکت‌کننده، حمایت‌نکردن از خانواده‌ها، به‌ویژه خانواده‌های زن‌سرپرست یا بدسرپرست، از جمله آسیب‌های خانواده‌هاست. تعامل هدفدار دولت با خانواده و توجه به امر سیاست‌گذاری اجتماعی در خانواده، امری است که به کاهش آسیب‌ها و مسائل در خانواده‌ها منجر می‌شود (باقری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۵).

درنهایت، نتایج تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد «سبک زندگی مصرف‌گرا و برساخت نیازها»، مقوله فرعی است که در تفسیر مصاحبه‌های زنان از مسائل و آسیب‌های ساختاری خانواده، در ذیل مقوله اصلی «چالش‌های مرتبط با رفاه اجتماعی» شناسایی و دسته‌بندی شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد

¹ Alcock

سیاست‌گذاری اجتماعی، ترجمه علی‌اکبر تاج
مزینانی و محسن قاسمی، تهران: انتشارات دانشگاه
امام صادق(ع)، جلد اول، چاپ اول.

باقری، ش؛ زارعان، م. و برزگر، خ. (۱۳۹۸). «سیاست‌گذاری
خانواده؛ الگوهای تعامل دولت و خانواده»،
دوفصلنامه اسلام و علوم اجتماعی، د ۱۱، ش ۲۱،
ص ۱۳۵-۱۵۲.

بالاخانی، ق. و ملکی، ا. (۱۳۹۶). «بررسی ظهور فردگرایی در
عرصه خانواده (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی)»،
فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، د ۲۰، ش ۷۷، ص
۳۴-۷.

تنهایی، ا.ح. و شکرپیگی، ع. (۱۳۸۷). «جهانی‌شدن،
تجددگرایی و خانواده در ایران (گذار یا فروپاشی)»،
مجله جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد، ش ۱۱، ص ۳۳-
۵۵.

حاج‌محمدی، ف. و حاج‌محمدی، س. (۱۳۹۶). «تأثیرات
اخلاقی استفاده از فضای مجازی بر پیوند زناشویی
و روابط فرزندان در خانواده»، فصلنامه اخلاق، د ۷،
ش ۲۸، ص ۲۰۹-۲۲۴.

جمشیدی‌ها، غ. و حمیدی، ن. (۱۳۸۶). «تجربه زنانه از
جنگ»، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، د ۵، ش
۲، ص ۸۱-۱۰۸.

درخشان‌نیا، ف؛ الوند، ح.ر. و ناطقی، ا. (۱۳۹۲). «فضای
مجازی و خانواده (براساس نظرات کارشناسان
سازمان بهزیستی)»، فصلنامه مددکاری اجتماعی، د
۲، ش ۵، ص ۳-۱۲.

راینگتن، ا. و واینبرگ، م. (۱۳۸۳). رویکردهای نظری هفتگانه
در بررسی مسائل اجتماعی، ترجمه رحمت‌الله
صدیق سروستانی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران،
چاپ دوم.

زاهدی، م.ج؛ نایی، ه؛ دانش، پ. و نازک‌تبار، ح. (۱۳۹۲).
«تبیین جامعه‌شناختی تأثیر فرایند نوسازی در

- به امر سیاست‌گذاری در حوزه خانواده با عنایت بر
کاهش مسائل و آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی خانواده‌ها در
جامعه توجه شود؛

- نهادها و سازمان‌های حمایت از خانواده، به‌ویژه برای
حمایت از خانواده‌های آسیب‌دیده، مشکل‌دار و نیازمند تقویت
شود؛

- انجام‌دادن پژوهش با هدف شناسایی چالش‌ها و
مشکلات زندگی خانوادگی و فهم مسائل خانواده که با توجه
به تغییر و تحولات اجتماعی و پویایی جامعه و متأثر بودن
خانواده‌ها از این تغییرات، بررسی در حوزه خانواده باید با
رویکردهای جامعه‌شناختی، روان‌شناختی، حقوقی و...
به‌صورت مداوم انجام شود.

منابع

ابراهیمی قیه قشلاق، ف؛ زاده محمدی، ع. و پناغی، لیلی.
(۱۳۹۸). «اثر بخشی آموزش مبتنی بر روان‌شناسی
وحدت مدار بر احساس تنهایی و اضطراب مرگ
زنان در مرحله آشیانه خالی»، نشریه روان‌شناسی
پیری، د ۵، ش ۴، ص ۲۷۵-۲۸۸.

احمدی نوده، خ؛ خدادادی، غ؛ انیسی، ج. و عبدالمحمدی، ا.
(۱۳۹۰). «مشکلات خانواده‌های دارای فرزند
معلول»، مجله طب نظامی، د ۱۳، ش ۱، ص ۴۹-
۵۲.

آزاد ارمکی، ت؛ زند، م. و خزایی، ط. (۱۳۷۹). «بررسی
تحولات اجتماعی و فرهنگی در طول سه نسل
خانواده تهرانی با تأکید بر مقایسه مراسم، آداب و
کارکردهای حمایتی». نامه علوم اجتماعی، د ۱۶، ش
۱۶، ص ۳-۲۹.

اسحاقی، م. و شعبانی، م. (۱۳۹۸). «قلمرو آزادی زن پس از
ازدواج»، فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، د ۲۱،
ش ۸۴، ص ۱۳۳-۱۵۱.

الکاک، پ؛ می، م. و راولینکسون، ک. (۱۳۹۱). کتاب مرجع

- ساختار خانواده». فصلنامه علمی- پژوهشی *مطالعات راهبردی زنان* (کتاب سابق)، د ۱۶، ش ۶۱، ص ۹۷-۱۴۸.
- زاهدی، م.ج.؛ نایی، ه.؛ دانش، پ. و نازک‌تبار، ح. (۱۳۹۴). «فرایند نوسازی و ظهور مسائل جدید در خانواده»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، د ۱۵، ش ۵۶، ص ۷-۳۷.
- زاهدی اصل، م. (۱۳۸۸). *مبانی مددکاری اجتماعی*، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ پنجم.
- ساروخانی، ب. (۱۳۸۴). *زن، قدرت و خانواده پژوهشی در جایگاه زن در هرم قدرت در خانواده، فصلنامه زن در توسعه و سیاست*، د ۲۹، ش ۲، ص ۲۹-۵۰.
- سفیری، خ.؛ جبارنژاد، س. و حاتمی، ع. (۱۳۹۴). «بررسی رابطه گرایش به مدرنیته با سبک زندگی زنان جوان؛ مورد مطالعه: زنان جوان ۱۵ تا ۲۹ ساله شهر تبریز»، *فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، د ۶، ش ۲۴، ص ۱-۴۵.
- شجاعی، س. (۱۳۹۴). «مشکلات خانواده‌های کودکان با اختلال‌های طیف اُتیسیم». *فصلنامه سلامت روان کودک*، د ۲، ش ۱، ص ۷۱-۸۱.
- صادقی فسایی، س. و عرفان‌منش، ا. (۱۳۹۲). «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات مدرن‌شدن بر خانواده ایرانی و ضرورت تدوین الگوی ایرانی-اسلامی». *نشریه زن در فرهنگ و هنر*، د ۵، ش ۱، ص ۶۳-۸۴.
- صادقی فسایی س. و مقدم، س. (۱۳۹۲). «مسئله‌شناسی زنان بنا بر روایت زنان (مطالعه کیفی)»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، د ۱۳، ش ۴۹، ص ۳۰۹-۳۴۶.
- فاطمی، د.؛ رحیمی، ع.؛ سعادت، م. و عباس‌زاده، م. (۱۳۹۵). «بررسی نقش خانواده در بزهکاری فرزندان (مورد مطالعه: نوجوانان پسر شهر زنجان)»، *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران*، د ۵، ش ۳، ص ۳۵-۵۰.
- فرهمنند، م.؛ خرم‌پور، ی.؛ پارسایان، ز. و ماندگاری، ف. (۱۳۹۳). «تأثیر مؤلفه‌های نوگرایی در حمایت خویشاوندی خانواده‌های شهر یزد»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، د ۷، ش ۳، ص ۱۴۹-۱۷۷.
- فلیک، ا. (۱۳۸۷). *درآمدی بر تحقیق کیفی*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- فیروزجاییان، ع.ا. و رمضانی، س.ه. (۱۳۹۸). «آسیب‌شناسی فردگرایی جوانان در خانواده‌های ایرانی از دیدگاه کارشناسان»، *نشریه پلیس زن*، د ۱۳، ش ۳۰، ص ۲۸-۴۴.
- فانعی راد، م.ا. و عزلتی مقدم، ف. (۱۳۸۹). «بررسی انتقادی تشخیص‌ها و سیاست‌گذاری‌ها در مسائل خانواده و ازدواج». *مسائل اجتماعی ایران*، د ۱، ش ۱، ص ۱۶۱-۱۹۳.
- علی‌مندگاری، م. و رازقی نصرآباد، ح.ب. (۱۳۹۵). «بسترهای اقتصادی مؤثر بر تصمیم‌گیری زوجین به طلاق؛ مطالعه موردی: شهر تهران»، *فصلنامه پژوهش‌نامه زنان*، د ۷، ش ۳، ص ۱۰۹-۱۴۵.
- لوزیک، د. (۱۳۸۳). *نگرشی نو در تحلیل مسائل اجتماعی*، ترجمه: سعید معیدفر، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- کرسول، ج. (۱۳۹۴). *پویش کیفی و طرح پژوهش انتخاب از میان پنج رویکرد*، ترجمه: حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی، تهران: انتشارات صفار، چاپ دوم.
- معیدفر، س. (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران*، همدان: انتشارات نور علم.
- میرحسینی، ز. و ابراهیمی، م. (۱۳۹۸). «مطالعه تجربه زیسته کودکان و نوجوانان در خانواده‌هایی با والد زندانی»، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، د ۱۳، ش ۱، ص ۱۳۳-۱۵۳.
- مهدی‌یار، ف.؛ خیر، م. و حسینی، س.م. (۱۳۹۳). «مقایسه سندرم آشیانه خالی در والدین قبل و بعد از ترک منزل توسط فرزند(ان)»، *فصلنامه دانش و پژوهش*

در روان‌شناسی کاربردی، د ۱۵، ش ۵۸، ص ۱۷-۲۹.

نیلفروشان، پ.؛ عابدی، م.ر. و احمدی، س.ا. (۱۳۹۳).
آسیب‌شناسی خانواده طبقه بندی و سنجش،
انتشارات دانشگاه اصفهان، چاپ دوم.

هاشم زاده، س.ع. (۱۳۹۸). «اثرات مصرف گرایی بر هویت
اخلاقی فردی با تکیه بر سبک زندگی ایرانیان»،
فصلنامه اخلاق، د ۸، ش ۳۲، ص ۱۴۷-۱۶۶.
یزدانی، ع. و دوستی، س. (۱۳۹۴). «اشکال نوپدید خانواده در
ایران و چالش‌های آن». پژوهشنامه مددکاری
اجتماعی، د ۲، ش ۶، ص ۲۷۵-۱۰۱.

Creswell, J.W., and Poth, C.N. (2007) *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. London: Sage publications.

Kornblum, W., Julian, J., and Smith, C.D. (2012) *Social problems*. Pearson.
http://www.semesteratsea.org/wp-content/uploads/sas_courses/Meenan_SOC_105_Social_Problems_Section-1SYL-1.pdf

Kyung-Sup, C., and Min-Young, S. (2010) The stranded individualizer under compressed modernity: South Korean women in individualization without individualism. *The British journal of sociology*, 61(3), 539-564.

Lichter, D.T. (2007) Family Structure and Poverty in the United States. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 1-4.

Mooney, L.A., Knox, D., and Schacht, C. (2016) *Understanding social problems*. Nelson Education.

Musick, K., and Mare, R.D. (2004) Family structure, intergenerational mobility, and the reproduction of poverty: Evidence for increasing polarization. *Demography*, 41(4), 629-648.